

AURKIBIDEA

III

ARTEAZ - De Arte

20. Haitzuloetako pinturak. Munduko arterik zaharrena galzorian	117
21. Santiago bidea	122
22. Erromaniko arkitekturaz	126
23. Irudigintza Erromanikoan	131
24. Erromaniko artea Gipuzkoan	137
25. Eibarko San Andres	141

26.	Elgetako irudi etzanak	146
27.	Pizkunde artearen ageri ez ezagun bat. Martirien erre- taula Plaentzian	149
28.	Silvestre Perez eta Neoklasiko arkitektura	154
29.	Zuloagaren gaztaroko irudiak	158
30.	J. Olabe pintorearen ehungarren urteburuan	164
31.	Arrue anaiak	169
32.	Zubiaurretarrak	174
33.	José María Uzelay	179
34.	Basterretxearen irudiak	183
35.	F. Beorlegi, I. Larrañaga eta D. Txopitea artistak Eiba- rren	187
36.	J. M. Telleria-ren artegintza	190
37.	J. L. Goenaga	193
38.	Herri arteari buruzko liburu bat	196
39.	Zeramika berritze	200

HAZTEKILETARNO FANTASIA Munduko arteak zaharrena gehienak

Akiztiatik Asteinsara izanariko burakoen, Euzkalerria ber-
re hurbiltzen duela, eta Pirinioz baina Gartziaz geroa zirela ber-
indioan aurkitzen dira zaurdako arripinazterik beharrezkoen
agertak. Falsotasia eta Marri-Lox derituen debarmentak jeneratzen.

Atlantika Pirinioz da ardatz lehen gizonen kultura eta horiek,
Iberia, arteak eta irupuzak hitza bizi bizi berak gure gure arteak,
gure inguru hontako burakoen hedatzen zuten gure arteak,
gure arteak aurkitu denaren arabera, gure arteak gure gure arteak
lehen aldiz agertu ziren. Hozarriaren arteak soil bestak agertu
bestak ziren Master aldian irudi zirela bestak beste arteak, eta
berandik berchala jo zuten haurtzararen haurtzararen haurtzararen
gertak egitera. Matxan aldiz derituenak gure arteak eta
stualt zen edergiztaren abinduta, iberrak eta eta horiek eta
kolore eta kultura. Beter beste, haurtzararen kultura
tutur puztura bestak.

Azkenikrat orabiliek izanen dira eta gure arteak eta gure arteak
gizonak Arte-mus agertu zirela. Puztura haurtzararen kultura
gertak ditugu.

Beti giro berdintzen eta haurtzararen kultura haurtzararen kultura
sinuziak debara haurtzararen kultura gure arteak eta gure arteak
haurtzararen kultura gure arteak eta gure arteak eta gure arteak
berandik berchala jo zuten haurtzararen haurtzararen haurtzararen
gertak egitera. Matxan aldiz derituenak gure arteak eta
stualt zen edergiztaren abinduta, iberrak eta eta horiek eta
kolore eta kultura. Beter beste, haurtzararen kultura
tutur puztura bestak.

Altamira haritzeko neurri gogorak jarri dituzte, eta haurtzararen kultura
gure arteak eta gure arteak eta gure arteak eta gure arteak
berandik berchala jo zuten haurtzararen haurtzararen haurtzararen
gertak egitera. Matxan aldiz derituenak gure arteak eta
stualt zen edergiztaren abinduta, iberrak eta eta horiek eta
kolore eta kultura. Beter beste, haurtzararen kultura
tutur puztura bestak.

Gaitz berdea deritza haurtzararen kultura gure arteak eta gure arteak
berandik berchala jo zuten haurtzararen haurtzararen haurtzararen
gertak egitera. Matxan aldiz derituenak gure arteak eta
stualt zen edergiztaren abinduta, iberrak eta eta horiek eta
kolore eta kultura. Beter beste, haurtzararen kultura
tutur puztura bestak.

HAITZULOETAKO PINTURAK

Munduko arterik zaharrena galzorian

Akitaniatik Asturiasera bitarteko lurraldean, Euskalerrria bere bihotzean duela, eta Pirineoz barna Garona-goira arteko haitzuloetan aurkitzen dira munduko artegintzarik zaharrenaren ageriak: Paleolitos edo Harri-Aroa deritzan denboretako pinturak.

Atlantika Pirinea du ardatz lehen gizonen kultur ageri honek. Ihiza, arrantza eta frutuak biltzea bizibidetzat zuten gizon haiek, gure inguru hontako lurraldean hedatua zuten gizarte hartan, orainarte aurkitu denaren arabera, gizonak bere gogozko ekintzak lehen aldiz agertu zituen. Hezurretan marra soil batzuk egiten hasiak ziren Muster aldian irudi ahul batzuk lortu artean, eta hemendik berehala jo zuen haitzuloetako hormetan ikatzeko edergarriak egitera. Madalen aldia deritzanaren erdialdetik goraka etorri zen edergintzaren abiadura, abereen odol eta koipez zenbait kolore mota lortuaz. Batez beste, hamalutik hoge mila urtera dituzte pintura hoiek.

Aztigaitzat erabiliak izanen dira noski, baina ez dago dudarik gizonak Arte-mina agertu zuela. Pintura hauek monumentu miragarriak ditugu.

Beti giro berdintsuan eta ilunpean egoteak irauarazi ditu aintzinako denbora haietatik gure egunok arte. Baina azken urte hauetan turismoa gehituaz doa haitzuloetako arteak ikustera, eta temperatura aldatzeaz gainera argia daramate eta landare tipien bizitza sortua da harpe hoietan. Horrez gainera, gizonen arnasalurrunarekin anhidrido karbonikoa hartzen dute karaitzeko hormak karbonato kalziko bihurturik pinturen gaintetik azala eginaz. Denok dira pinturen kaltean eta Europako haitzulorik gehienak itxiaz datoz. Arte hau herriaren ondasuna ez ezik gure gizartearen haina gerokoena ere bada. Bestalde, zientziak goraka datozen neurrian, geroago hobeto estudiantuko diren usteaz errezpetatu beharra dugu, ahalik eta hobekien errezpetatu ere.

Altamiran sartzeko neurri gogorak jarri dituzte, eta hala ere ez zaigu aski iduritzen. Altamirako haitzulokoak galduko ez bada, dira itxi beharko dira, Frantsian gehienekin egin den bezala.

Gaitz berdea deritza turismoarekin sortu den gaitz horri, eta

gure herrian denboraz neurriak hartzeko asmoz argitaratu zuen L. A. Aranberrik ekainaren 26ko «Deia» egunkarian informatze zabal bat Gaitz berdea delako hau, lehen aldiz Lascaux-en estudiatu zen, baina egungo zientziak oraindik ez du aurkitu gaitz hori menderatzeko modurik. Ikerketa guziak etsipenezkoak izan ziren. Itxiko ote ziren hotsak zabaldu zirenean, urte berean bisitatu nuen Lascaux. Amesetan ere ez nuen espero holako pintura ederak ikusterik. Baina, urrengo urtean, 1964an, behin betiko itxi zen. Hobeto esan, itxi beharra izan zen, egunetik egunera galtzen ari zelako. Geroztik bide bera eraman dute Frantsiako beste haitzulo askok.

Pirineo-Atlantikaren ardatz honen erdian Euskalerrria dagoenez, hemen ere bada holako pinturarik, askozaz beranduago aurkituak izan baziren ere. 1916tik Santimamiñekoak ezagutzen dira eta denborarekin beste batzuk ere aurkitu dira. Isturitzekoa 1895erako aurkitu zen, baina hemen ezta pinturarik, grabaduak baizik; eta grabaduetatik aparte, behar bada hemen urkitu zen azernategirik aberatsena, tresneria ez ezik hezurrezko eskultura politik ere irten zuten lurpe hortatik. Gaur egun, Isturitzeko Otsozelaia eta Kortezubiko Santimamiñe, biak daude publikoari idekiak, elektrika argiz jarriak eta udara guzietan milak pertsonak igarotzen dira bietatik. Otsozelaiak, bere sarreran, museo bat du bertan aurkitutako gauzaz beterik; Santimamiñekoak ere behar zuen holako zerbait, baina hemengo ederrena pinturak ikusi ahal izatean datza.

Hara hemen pinturadun leze zuloak Euskalerrrian:

Santimamiñe (Kortezubi. Bizkaia). 1916an Jose F. de Bengoetxea izeneko gaztetxo batek aurkitu zituen, saguzaharren bila ziharduala, eta 1918an hasi ziren bertako azterketak T. Aranzadi, J. M. Barandiaran eta E. Egurenen esku. Pintura guziak ikatzez eginak dira; gehienak bisontak, baina hoiiez gainera basauntzak, hartza, behorra eta abar. Turismorako gertatzean kontu guti izan zuten eta elektrika jartzean bizpahiru pintura galdu ziren. Gainerakoak, itxuraz, egoera onean daude, baina beldurtzekoa da igandero handik pasatzen den jendetzarekin galzorian ez ote diren. Gernikatik laster dago eta kasik ber bertaraino berebitez joaten da.

Jose Migel Barandiaran jauna Santimamiñeko pinturen aurrez-aurre, 1960. urtean.

Etxeberri (Gaméra-Zihiga. Zuberoa). Etxeberri edo Etxeberriko-karbia bezala ezagutzen da. 1950ean aurkituak, Boucher eta Rekart jaunek. Oso ahul kontserbatu dira. Hertsirik dago.

Sasixiloaga (Zühára. Zuberoa). M. Boucher ber berak aurkituak 1950. urtean. Hau ere itxita dago. Etxeberrikoan antzera daude, bustitasunez ahulduak eta galtzeko arriskoa.

Altzerri (Aia. Gipuzkoa). 1962an F. Aranzadi, J. Migliaccio eta J. K. Bikuña donostiar gazteak aurkituak. Oso aberatsa irudiz, baina beretariko asko erdi galdurik daude. Harpe bustia da eta nekezagoa pinturak gorde ahal izateko. Bertako aztarnategia oraindik ez da ikertu eta publikoarentzat inoiz ezta ireki. J. M. Barandiaran, J. Altuna, J. M. Apellaniz jaunek «Munibe» aldizkariko bi lan luzetan estudiatuak dituzte bertako pinturak, lehen partean deskubritu zituzten gazte haien laguntzaz.

Ekain (Deba. Gipuzkoa). 1969an A. Albizuri eta R. Rezabalek aurkitua. J. M. Barandiaran eta J. Altunak estudiatua. European

ezagutzen den zaldi talderik ederrenetakoa da bertako hormetakoa. Ondo gordetzen dira, haitzuloa aski legorra denez, baina bertako zehar zuloak tipiak dira eta ez dute publikoarentzat egokitasunik. Itxia dago.

Arenaza (Galdamiz-ko San Pedro. Bizkaia). 1973. urtean P. M. Gorrotxategik eta bere semeak aurkitu zuten. Pintura guti ditu baina teknikaz oso bereziak eta gainera kolorez. Ikerlanetarako bakarrik utzia da, eta inoiz ez da ireki publikoarentzat.

Sei haitzulo horietatik aparte badira beste asko lehen gizonen azternategiak aurkitu direnak, eta beretako batzuk, pinturarik ez, baina hormetako grabaduak dituztenak, labarrian edo buztinean eginak: Otsozelaia (Isturitze. Baxenabarre), Berroberria (Urdazubi. Nafarroa), Uriogaina (Sara. Lapurdi), Faardiko-harria (Sara. Lapurdi), Goikolaua (Berritua. Bizkaia) eta Venta La Perra (Karranza. Bizkaia). Era horretako grabaduak, pinturaz gainera, beste honako hauetan ere aurkitu dira: Etxeberri, Sasixiloa, Altxerri eta Ekainen.

Aaipatutakoez gainera, Baxenabarreko Donamarthirin Haristoy deritzan haitzuloan, hartzen atzapar markaz gainera gizonen esku markak ere aurkitzen dira, buztinezko hormetan.

Ondasun hau, gurea haina gereko gizarteena denez eta ikerketarako gorde beharrez, zaindu beharra dugu, ahalik onduen har dezaten ondoko mendeetan ere. Hauek behintzat ez ahal dira helduko Altamiraren une larrira. Inoiz publikoarentzat irekitzen badira ere, behar diren garantiekin jarririk izan daitezela.

* * *

Las medidas tomadas para la regulación de visitantes en la cueva de Altamira ha dado mucho que pensar sobre otras cuevas donde se conservan pinturas rupestres. En las pinturas de Altamira se ha experimentado una sensible pérdida en muy pocos años, y no es únicamente el mal verde que se declaró en Lascaux (Dordoña) que en 1964 le llevaron al cierre total, sino que además la costra que se les está formando del vaho producido por los visitantes, ponen a Altamira en pésimas condiciones y sin posible solución por el momento.

El hecho es que las cuevas más importantes, poseedoras de pinturas parietales, se están cerrando ante el peligro de desaparecer.

En el País Vasco existen seis cuevas con pinturas rupestres: Santimamiñe y Arenaza, en Vizcaya; Altxerri y Ekain, en Guipúzcoa, más Etxeberri y Sasixiloa, en Zuberoa. De las mismas únicamente está abierta al público la de Santimamiñe, que por las características de la caverna y tipo de pintura son las que mejor pueden resistir a las alteraciones de luz y temperatura, y aún así pueden ser alteradas por el anhídrido carbónico emanado por los visitantes a las húmedas paredes calcáreas. Las demás cuevas nunca se han abierto al público, y creemos que el estado de algunas pinturas en color y las características de las galerías donde se encuentran no reúnen las garantías necesarias para la conservación.

Existen otras cuevas donde se han descubierto dibujos grabados en los muros: Osozelaia de Isturitz en Baja-Navarra, Berroberia en Navarra, Uriogaina y Faardiko-harria de Laburdi y Goikolau y Venta La Perra, en Vizcaya. De las mismas, la de Isturitz está explotada para el turismo, con un museo de materiales allí descubiertos a la entrada de la gruta.

Si no se descubren soluciones para la conservación de pinturas, las cuevas donde se hallan éstas estarán condenadas al cierre. Reservando para los estudios y para legar a la posteridad. Siendo las pinturas rupestres el primer testimonio de las artes del hombre, constituye un patrimonio que pertenece tanto a nuestra generación como a las venideras y es justo que se tomen las medidas necesarias para la conservación, por muy drásticas que éstas resulten.

1977 - VII - 11

SANTIAGO BIDEA

Europako mendebalde hontan eta Karlomagnoaren denboran, Alfonso II.a (789-842) Asturiasen errege zela, ahoz zabaldu zen Santiagoren kondaira. Iria Flavia (oraingo Padrón den tokian) galaiko bazter hartan Santiago Nagusiak lurra hartu zuela Espainiako partean Ebangelioa predikatzeko; eta urte batzuk igaroaz berriz Judeara joan zela, bere martiri heriotza han izango zuen Apostolua.

Kondaira hola zabalduaz hedatu zen. Eta, Coimbra-ko Maurizio apezpikuak Lur Santuetatik Santiago Tipiaren burua ekarri omen zuen, Nagusiarena zen ustean eta Compostelan ehortzi. Beste kondaira batean esaten denez, bere ikasle eta jarraitzaileek maisuaren gorputza itsasoz ekarri zuten Compostela-ra.

Dena dela, sinesmenaren mirariz, Compostela ospatsua bihurtu zen, eta lehendik Jerusalem-era eta Erromara bezala, erromes bidea sortu zen.

Lehen inguru bateko kondaira zen hura geroago eta indartsuago zabaltzen ari zen. Clavijo-ko borroka hartan (844. urtean) zaldun zuri bat bezala agertu omen zen, ezpataz armaturik mo-roen aurka, eta hemendik sortu zen «mata moros», Espainiatik arabeak bota artean patroi eta gidari bezala hautatuko zen santua.

XI. menderako ezagutzen zen Lapurdi, Gipuzkoa eta Bizkaitik zehar Santiagorako erromes bidea, Lakarrak eta Bottineau-k beren lanetan aipatzen duten bezala. Itsas-hegaleko bide hau, behar bada, Orreaga eta Somport-etik Astorga-ra zihoan zabalagoa eta aipatuagoa baino lehenagokoa zen noski. bertako trokarteak bidea nekezagoa egiten bazuten ere. Eta Nafarroako Santxo III.-aren denboran, arabeak hegoaldera botatzen ideki zen aintzjnago erromatarrak markatu zutenaren ondotik Pirineotik Astorga-ra-koa, eta itsas-hegalekoa bigarren mailako bidetzat geldituko zen.

Bidasoaren ertzean Zubernoako ostatu ezaguna zen Hendaian bertan. Handik Oria ibai ertzerara jotzen zuten, bertatik goraka Zegamako partean San Adriango haitzuloa hartzeko eta handik Arabako lautara; edo itsas-hegaletik jarraituaz, Zumaiako Santiagotik Itziarrera eta handik Astigarribiara —oroi, Astigarribian ba-

dela erromaniko-aintzineko horma gordetzen duen elizatxo bat—, bertatik Arno mendiaren gaindi edo Deba ibaiatik gora Bizkaiko lurretatik zehar jarraitzeko. Bide honetatik Ziortza zen beste toki ezagun bat.

Santiago bidean zehar aurkitzen diren santu izenez anitz eliza ditugu Bizkai-Gipuzkoetan, eta erromesentzat ez ziren lur ezezagunak. Hala ere, denak ez ziren ongi hartuak izaten. Hoietako bat zen XII. mendeko Aimery Picaud frantseza, euskaldunengan-dik hain oroitzapen txarrak eraman zituenena. Hark esana, basatiak eta lapurrak ginela. Bere izkribuan euskarazko hitz hauek ere jaso zituen: Urzia (Jainkotzat), Andre Mari, Iaun-done Iakue (Santiagotzat, oraindik Ifarraldean erabiltzen duten bezala), belatarra (elizgizon), jauna, apeza, andrea, erregia, ogi, ardu, aragi, arraiñ, gari, urik (hau atzizkiz doa), elizera (hau ere atzizkiz), etxea.

Beste batzuk ordea, zori hobea gorik izango zuten. Gipuzkoako herri kanta batek hala adiarazten digu:

Pelegrinuak datoz
Santiagotikan,
atea ireki beza
ikustiagotikan.

*Txomin, jo zak tronpeta.
Patxi, non duk konketa?
Berdina baldin bazegok
ekarri beteta.*

Hamalau hilabete
bidean oin-hutsik,
ez dakargu gurekin
miseria baizik.

Zorioneko etxe
bilatu duguna,
Jainkoak eman deiela
denai osasuna.

Agur etxeko denak
eta ondo bizi,
aurrera goaz geure
traste zahar ta guzi.

Erromes bideari esker, Europako mendebalde guzian, mugez gaindi hedatzen du Kristau arte orokorra: erromanikoa. Monumentu handi eta tipiak harbide inguruetan eraikiaz.

Santiagorako erromes bide honek XII. mendetik XVI.era bitartean ezagutuko zituen bere aldirik kartsuenak, baina hemeretzigarrenean ere iraungo zuen. Etxahunek bere buruari jarri zizkion penitentzia haietan ere aipatzen digu Erromara eta Santiagoa erromes egin zituen ibilaldiak, Barkoxeko eliza deritzanean, 1859. urteko bertso polit haietan hara nola dakarren:

*Izan nüzü Loretan,
Jakan eta Erruman,
Aita Saintiren meza entzün kardinalen kunpañan:
Arropak txar nütian eta ihurk etzeitän deüs erran.*

(Loreman, Santiagon eta Erroman izana nauzu, Aita Santuaren meza entzun dut kardenalen konpainian: Soineko txarrak nituen baina inork ez zidan deus esan.)

* * *

En la época de Carlomagno y reinando en Asturias Alfonso II el Casto, entre los cristianos comenzó a correr la leyenda de Santiago el Mayor. Según aquellas narraciones maravillosas, que paulatinamente fueron propagándose y abultándose, el Apóstol, tras abandonar Oriente, había desembarcado en Iria Flavia (el actual pueblo de Padrón, Galicia) y evangelizado a España por espacio de varios años, tras lo cual retornó a Judea, donde sufrió martirio y muerte. Sus discípulos tomaron el cuerpo del Santo y lo embarcaron consigo en Jafa, y, después de una travesía milagrosa, ganaron Iria Flavia. Según otras narraciones, fue el obispo Mauricio de Coimbra quien trajo desde Tierra Santa la cabeza de

Santiago el Menor o Alfeo, para depositar en Compostela, como si perteneciera al Mayor.

El caso es que las peregrinaciones a la tumba del Apóstol se hicieron tan importantes como las que la Cristiandad las hacía a Roma y Jerusalén, a las tumbas de San Pedro y Jesús.

Durante el siglo XI fue importante la ruta peregrina de la costa que entraba desde Hendaya, donde se ha conocido el Hospital de peregrinos de Zubernoá, y cruzando Guipúzcoa por las orillas del Oria hacia arriba, por San Adrián de Cegama pasaba a Alava, o bien continuando por la costa de Vizcaya para dirigirse a tierra astur. Cuando Sancho III el Mayor de Navarra despejó de árabes el Norte de España, la ruta principal se estableció junto a la primitiva romana que desde Somport y Roncesvalles se dirigía a Astorga, como camino menos tortuoso. Y la ruta costera quedó desplazada a las secundarias.

La tradición daba fe de que en la batalla de Clavijo, el año 844, apareció el Santo bajo la forma de un jinete de blanchura deslumbrante y armado de una espada con la que arremetía contra los moros. De ahí el «Santiago mata moros» se convirtió en patrón y jefe espiritual de la Reconquista.

En el Códice Calixtino, el peregrino francés Aimery Picaud dejó constancia de los malos tratos recibidos por los vascos, y el mismo recoge varios vocablos en vascuence: *Urci*, Dios; *Andre Mari*, Madre de Dios; *Iaundone Iacue*, Santiago; *belatarra*, clérigo; *apeza*, *apaiza*, sacerdote; *erregia*, rey; *jauna*, señor; *andrea*, señora; *echea*, casa; *ogui*, pan; *ardau*, vino; *aragui*, carne, *arrañ*, pescado; *gari*, trigo; más, *uric*, agua y *elizara*, iglesia, que van sufijados. Y que no deja de ser un interesante vocabulario del siglo XII.

Más afortunados se considerarían los peregrinos de la canción popular que transcribo.

El camino de Santiago contribuyó a estrechar los lazos culturales de Occidente, y sobre todo en la propagación de la fe cristiana y de los estilos artísticos románico y gótico.

ERROMANIKO ARKITEKTURAZ

Leirekō monastegia Nafarroako erregeen hasiera hasieratik beren historiari loturik aurkitzen dugu, eta bere lehen berriak 848. urtekoak dira. Eliz-zoladuraren azpian erromanikoa baino lehenagoko aztarnak bilatu dira. Baina orain ezagutzen dugun eliza, arkitekturaz bi alditan egina izanarren, guzia erromanikoa da. Gainera, bere lehen partea, Nafarroan erromaniko arkitekturaz ezagutzen den monumenturik zaharrena. Bere elizpea, kripta delakoa, eta elizaren burualdea 1057. urtean Konsagra-tuak dira. Honegatik, Kataluinako San Pedro de Roda aparte utzirik, Penintsulako erromanikorik zaharrena dugu, Jaka-ko katedrala, León-go San Isidoro eta Santiago bera baino lehenagokoa.

Iruñako katedral zaharra galdu zen, bertako kapitelak hiriko museoan gordetzen dira eta Compostela-ko katedralgintzan lan egin zuen Estebe maisuaren eskua ageri da.

Erromanikoa baino lehenagoko parteak dituzte, adibidez, Errioxako San Milan Kogollakoak; baita ere Gipuzkoan bertan Astigarribiako elizaren burualdeko horma zaharra bere bi leiho-ekin, Baionako apezpiku zen Beñat Astaratzek 1108an konsa-gratua izan zena; Aralargo San Migelen ere, zoladurapean karo-lingio erako aztarnak bilatu ziren; eta 1975ean Arabako Zalduen-don aurkitu zen ermita visigotikoa dela esan dezakegu.

Erdi-aroko ekonomia laborantzaren inguruan zegoen. Honega-tik, erromaniko monumentu handiak Nafarroako eta Arabako lur zabal eta aberatsetan aurkituko ditugu, nekazaritzak tokirik abe-ratsenak zituen inguruan, erregeak eta monastegiak ere toki bera hartu zuten bizilekutzak.

Monumentu handiak ez ezik eliza tipiagoak ere harlanduz egi-nak ziren. Oihan handiak ziren lekuetan zurezkoak ere izango ziren, Bizkaian Elexabeitiakoa bezala, baina horietakoak gerra-teetako erreketetan eta materialen ahuleziaz denborarekin galdu ziren, noski. Gipuzkoan, ate, leiho, bataioponte eta abar, hor di-tugu izan ziren elizen agiritzat. Eta monumentu handirik ez zen arrazoiak bertako lurraren pobretasunean aurkitu beharko ditugu.

Erromanikoaren aintzinean elizak oso tipiak ziren. Batez ere

hilobiak gordetzeko eginak. Mezak ematea elizaurreetan egingo zuen seguruenik, René Crozet-en ustez. Mezak ez ezik herrietako aintzinako biltzarrek ere hor zuten beren tokia.

Erromaniko arkitekturak bilatu zuen hormak sendotuaz eta sabaiak kainoi eraz elizak egiteaz, hauek zabalagoak eta batez ere luzeagoak egiteko modua. Teknikaren aurrerapen honek elizak handitzea zekarren, eta elizak handitzeak, berakin, Liturgia guziaz barrukaldean egitea. Santiago bideak fedea gehiago zabaltzeaz eta arabeen aurkako giroa indartzeaz elizak ugartu ziren.

Bizanzio eta Erromako artegintza eta arkitektura zaharragoak ere zer ikusirik izan zuten erromanikoaren sorreran, aintzinagoko arkitekturak kopiatzeaz eta baita inoiz lehengo materialez baliatuaz langintza berrietan aritzeaz. Artegintza honen eragina Europako mendebaldean hedatu zen gehienik, herri erromanizatueta, eta honegatik hartu zuen, geroko mendeetan, erromaniko izena.

Euskal-Herriko Ifar-ekialdeko erromanikoa frantsez joeraz kutsatua da. Arabakoak ordea nafar eta gaztelar arteko nahastea du. Bizkaikoak, Gaya Nuño-ren iritziz, XII. mendearen erdialdera arte Irlanda eta Normandia aldeko joera zuen, itsasozko har-ema negatik, baina hamabigarren mende horren bigarren partetik Araba eta Gaztelakoaren influentziak agertzen ditu. Hala ere, inguru bakoitzean bertako herritar artearen berezitasunak ditu. Indar handiz eta bateratsu hedatu zen erromanikoa Santiago bidearen zehar, eta aski artista eta arkitekto ez zenez, arte honek markatu zituen arau nagusien ildotik herritar artistak parte hartu zuten eta hemendik du tokian tokiko joerak izatea.

Hara zertan diren erromaniko arkitekturaren elementu nagusiak:

Eliz zolak rektangular izatez, Artaizkoa bezala, adibidez, edo latinez gurutzez. Armentiakoa bezala. Zuloitarte batekoak dira gehienak, baina eliz-nagusi eta monastegietan badira hirukoak ere, Lizarrako San Pedro, Aibar eta Leireko parte zaharrak diren bezala. Azkenengo honetan, Leiren, parte zaharra hirukoa da eta berriena batekoa. Elizburuak ekialdera begira izaten dituzte eta maizenik bularrez (absidez). Simetria zaleak dira eta horrez gainera alturaz, luzez eta zabalez proportzioak ondo gordetzen dituztenak.

Leireko elizburua

Eliz sabaiak kainoi eraz. Hau da, ezker-eskubiko hormetatik sabai arkudun jarraikakoa, arku biribilez itxia. Eliza luzeak direnean, hor-emenka, uztaiak dituzte, Estibaliz, Sangozako San Adrian eta Katalainen bezala, sabaiaren gogorgarri. Elizburu aldean elizpe edo kripta dutenek ere badira. Leire bera, San Martin Unx-koa eta Orisoain adibidez. Hau izaten da elizaren partetik zaharrena eta inoiz obrak jarraitu ez zirelako besterik egin gabe utzi zelako edo geroagoko berritzeekin aldatu zelako, kripta

bakarrik gordetzen da, Gallipienzon bezala.

Arkitekturaren zolak beti beti ez du gordetzen rektangulo hori, ez eta ere Immissa gurutza. Bada bestelakorik ere, Mauleko San Bladi, erromesen hospital ospetsuak bere zolatzat gurutza griegoaren forma du, bizantinoak bezala, eta Eunatekoak eta Torres del Río-koak zortzikantoidunak dira. Azken hau faroduna da, ehorzketak egiteko egina. Eta, ez Eunatekoa eta ez Torres del Río-koa, ez dira tenplarioak eginak, askok uste hori izan badute ere, J. E. Uranga eta F. Iñiguez Almech jaunek beren estudioan diotenez.

Aterpeak eta kalostreak dituztenean, hauek arkuz eginak dira; Larunbe, Eusa, Eunateko arkupeak adibide; edo San Pedro Lizarrakoa, Iranzu eta Tudelako kalostreak. Dorrerik gehienak kua-draduak dira, Leire eta Armentia-koak bezala; baina baita ere badira kanpantorretzat espadaña dutenek ere, Estibaliz eta Kata-laingoaren antzera.

Arte hau Kristau munduan bat batean zabaldu zenez, arestian aipatu dugun bezala, arkitekto, hargin eta eskultore asko eskatzen zuten. Lantegiak non nahi zabaldu ziren eta eskulanaren eskasiaz denetarik sartu zen elizagintzara. Herritarrak, tokian tokiko, bertako arte joerak sartu zituzten, batez ere apaingarrietan, eta honek ematen dio erromanikoari erresuma bakoitzean bertako berezitasunak izatea. Arte bera orokorrez unibertsala izanik ere, errege bakoitzaren inguruan edo erlijiozko ordena edo elkar-terik indartsuenen inguruan, hauen zuzendaritzak markatzen zituen joerak hartuaz.

Gure partean, eta hala Pirineo guzian, XII. mendearen erdial-dera arte harrera guti izan zuen apaingarritzat pertsona irudiak egiteak. Bizanzio-ko krisialdiak gaudituz ondorean ere, oraindik harrera guti zuten imajinak gure inguruetan, eta paleo-kristauen erazko sigilu edo sinboloak eginaz jarraitzen zuten. Baina XII.aren erdialdetik geroago eta ugariago sartu zen irudigintza. Garai honek beronekin ekarri zuen Andra Mariren goraipea eta gurtzea.

. . .

El País Vasco afloró a la historia al amparo del reinado Vas-

cón pamplonés, antes de que tomara Navarra su actual nombre, en torno a su corte y a las órdenes monásticas se desarrolló la arquitectura románica. El Monasterio de Leyre, por ejemplo, estuvo estrechamente ligado a la corona de Pamplona en sus primeros períodos, y los reyes pusieron especial interés en este templo. Aunque sus primeras noticias datan del año 848, sabemos que la parte más primitiva de la arquitectura de San Salvador de Leyre son su cripta y la cabecera trazada en tres naves. La parte más moderna, también románica, es de una sola nave y bajo su pavimento se halló la planta de la iglesia prerrománica. La parte primitiva, cripta y testera, fue consagrada en 1057. Es el primero de los grandes monumentos románicos de la Península, exceptuando San Pedro de Roda en Cataluña. Es anterior a la catedral de Jaca, a San Isidoro de León, a San Martín de Frómista y a la misma catedral de Santiago de Compostela.

El arte románico se desarrolló durante el período de preponderancia de la economía agraria, y es natural que los grandes monumentos estén ubicados en aquellas zonas de esplendor económico. Así como los propios reyes y las principales órdenes religiosas eligieran estos lugares para su asiento. Guipúzcoa y Vizcaya no estuvieron exentas de esta corriente artística en las iglesias rurales, como queda testimoniado por puertas, ventanas, pilas bautismales, etc., tenemos referencias en 28 templos guipuzcoanos, aparte de cuatro referencias escritas del siglo XI y más de una decena de los siglos XII y XIII. Y Vizcaya cuenta con dos templos enteros: San Pelayo y San Miguel de Zumechaga en Baquio.

Fue tan rápida la difusión del románico y tal la demanda en la erección de iglesias a lo largo del camino de Santiago que se exigía la intervención de manobreros y artesanos de los pueblos y éstos a su vez incorporaron elementos del arte popular. Detalle este por el que el estilo general quedase influenciado por las escuelas y talleres de tendencia popular, dándole el sello peculiar de cada lugar.

Con la introducción de la nueva técnica arquitectónica, fortaleciendo los muros y construyendo bóvedas de cañón, los rituales pasaron al interior del templo que hasta entonces servía para

enterramientos, el culto se hizo más ostentoso y se extendió la advocación de Nuestra Señora, tan generalizada en nuestros días.

1977 - VIII - 15

IRUDIGINTZA ERROMANIKOAN

Erromaniko arteak berakin ekarri zituen ekintza berezien artean, arkitekturarekin batean, irudigintza izan zen.

Erdi-aroaren behe parteko garai ilunak atzean utzi zituan erro-maniko artegintzak eta irudiak jartzeko ohitura sartu zuen kristuaen artean. Eliberriko Kontsilio famatu hartan, IV. mendean, irudigintzaren aurkako erabakien arauak markatu ziren eta Erdi-aroaren goi partera arte eskulturak krisi batean zeuden. Ludovico Pio-ren garaian, esate baterako, Lyon-go artzapezpiku zen Abogardo-k, bere kezkek agertu zituen, fededunak munduko bizitza hontan pertsonaje sakratuen irudiak ikustea kaltegarria ez ote zen. Eta, X. mendean oraidik ere, Flodoardo-k, jentilen aztarnatzat salatzen zituen harrizko irudiak. Eta XII. mendea etorriko zen irudiak normalki erabiltzeko.

Denborarekin nola aldatzen diren usteak. Lehenago ikonoklastak baziren ere, geroko ikonolatria ongi ezagutu dugu.

Ez da erraza jakiten non hasi ziren lehen lehenik elizetan irudiak jartzen —erromaniko arteaz ari garela—; baina, behar bada italiarrak iratzartu ziren Bizanzio-ko eraginez eta Erromako arte zaharrarekin kutsaturik. Dena dela, arrakasta handia izan zuen Europa guzian. XI. mendean Europako mendebaldean zabaldu zen. Erroma eta Santiago-rako erromes bideak zer ikustekorik izan zuten irudigintzaren zabalkunde hortan. Gure inguruan, Kukullako Donemiliagan aurkituko ditugu lehen aztarnak, marfilezko kutxatilla batean.

Erromaniko artearen lehen partean, landarak, lorak, lerroak, izarrak eta abar, ugari erabiltzen ziren elizen arkitekturaren apaingarri, baina irudirik apenaz erabili zen. Euskal-Herrian bertan, Arabako Zalduekoko ermita visigotikoan teiltatu hegale-

tako ukondoetan aurkituko ditugu jentil erako irudiak. Baita ere lehen aipatu dugun Donemiliagako bordoinburu batean.

Kontuan izan behar dugu gainera, maiz, kristau elizak dauden toki berean jentil garaiko aztarnategiak ere aurkitzen direla, Irungo San Elenan, Aralargo San Migelen, eta abar. Sineskera zaharren tokietan elizak eraiki zirenen lekuko ditugu.

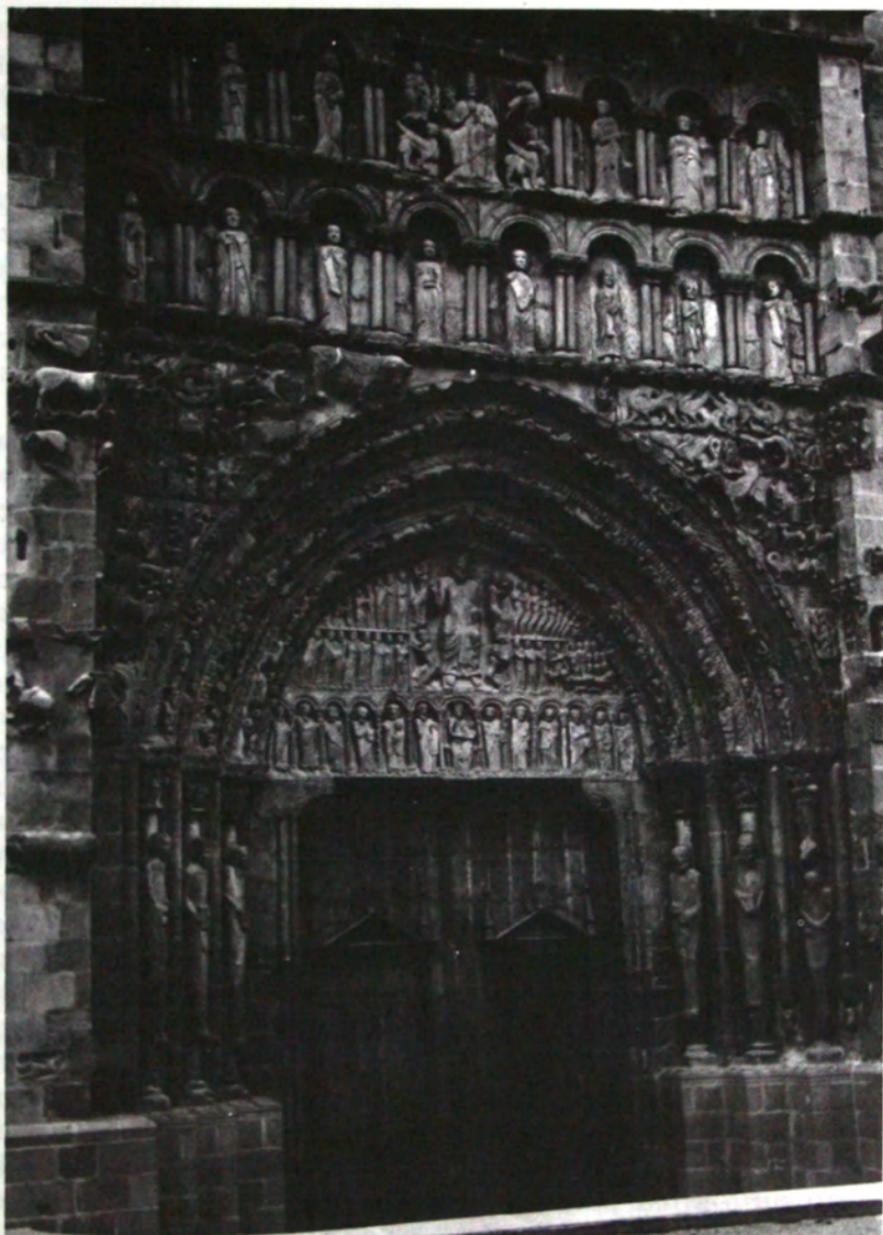
Artearen historian oso inportantea izan da erromanikoa. Era askotako giro berri bat sortu zen Europako mendebaldean eta eskulturak egiteko ohitura berbiztu zen. Gainera, hainbeste haragin eta irudigile beharrez, herritarrek parte hartu zuten eta herritarren esku-lanak eta beren arte aburuak ageri dira. Honegatik, erromanikoak, estilo jeneral baten barnean tokian tokiko jorak ditu.

Arestian esan dugunez, XII. menderako hasten zaigu irudigin-tza oso indartsu. Arkitekturari itsatsia agertuko zaigu, baina go-goan hartzekoak ditugu bataio-pontekak, aldareak, eta hilobiak. Haina, batez ere, arkitekturaren apaingarriztat aurkituko ditugu. Lehen lehenik, ateburuetan Kristoren monogramak eta bordoinburuak landaraz eta geometriaz soilik eta ondorean pertsonak, abereak, mamuak... Zaletasun hau gehituala, irudien nortasuna nabaritu zen, beren estilo berezi batekin.

Eskuizkribuak, marfilezko gauzak, telak eta holako gauza erabilgarrikeri esker, horiek pitxitzat edo edergarriztat erabiltzen zirenez, laster zabaldu zen moda Europa guzian, ekialdetik kristau artea alde guzietara hedatu bai zen.

Denborarekin, Kristo gurutzatuak eta Mariaren irudiak, soil soilik ere erabiliko ziren. Honela, eskulturak, hutsik, balio berezia hartuko zuten. Hala ere, erromanikoan, irudiok elizen edergarriztat ziren. Bordoinburuak, aturreak, leihoak eta abar, apaintzeko. Inoiz, aturreetan erlijioaren historiazko gaiak, irakasteko edo adiarazteko jarriak. Kristo Majestatea buru dela, eta batzutan apostoluak inguruko dituela, azken judizioko eguna izaten zen gairik zaleena.

Estilo berezia dute erromaniko irudiok, gorputz gogor tente-tuak, soinekoen tolesdurak simetriaz gordeaz, buru handidunak, begiak almendra antzera, ileak lerroz lerro zuzenean edo naiz uhinduraz espiralcan bukatzeko. Estilotik erraz atzematen zaie

Sangotzako elizaren ataria

irudi bereizgarri hoiei.

XII.aren bukaerarako, irudiok luzatuz zetozten, eta inoiz bordoinak ere irudiz egingo dira, Borgoña, Saint-Denis eta Chartres-tik hasi eta Nafarroako Sangotzan eta Arabako Lasarten aurkituko ditugu. Era hau, gero, gotikoan nabarmen ugarituko zen.

Arkitekturaren formeri loturik ziren harriak lantzen zituzten irudigintzan eta zerbait kondizionaturik edo beharturik agertze horrengatik garaiko artea espazioei zegokionez edo horien betegarrizko ere bazen, eta izate honek ere bere nortasuna ematen diote. Arrazoi honegatik, Iruñako katedral zaharreko kalostrearen bordoinburuak gaur egun Nafarroako museoak duen erakarpentik liluragarrienetakoak dira.

Irudien gaitzat ordea, Testamendu zahar eta berriko pasartez gainera bada bestelakorik ere. Euskal-Herriko eliza erromanikoetan, bertako eta herbestetik sartutako mitologia gaiak maiz aurkituko ditugu, lamiak, mustroak, maskaradunak, abereak eta abar. Oroi ebanjelisten tetramorfotzat erabiltzen direnak ere jatorri mitikoa dutela, haurra, arranoa, leoia eta zezena, Mesopotamiako sargoniden jauregiko leoi hegaldunak lautuan banaturik denez.

Ogibideak dira beste gai polit bat, Sangotzako Santa Marian hain aberats agertzen zaiguna. Garai hartako bizitza eren lekukotasunak ere maiz aurkituko ditugu. Baina musikariekin ere ezin ahaztu, hauen bidez musikagailuak ere hor aurkituko ditugunez. Armentia, Angillo, Tuesta-ko eleizetan, Araban, badira zenbait musikari. Zuberoko Santa-Engrazin ere bai. Baina erromaniko guzian bezala, Nafarroan dugu aberastasunik handiena. Unkaskillo, Uxue, Katalain, Artaiz eta beste zenbaiten oroitzen naiz badirela musikariak, baina hauen arteko berezienak Etxanoko soinu-jole errenak dira. Hauek erakusten bai digute XII. menderako errenak kalez kale musika joaz ateratzen zutela beren bizibidea.

Hamabigarren mende hortatik hasi eta gotikoaren bukaerara arte, Euskal Herriko artegintzan, herri artean, eman diren nortasundun irudiak Andra Mariak izan dira, asko, onak eta bereziak. Kristo gurutzatuak ostera, erromanikokorik urri dugu, baina gotikoan ugari.

Arte tipiak deritzatenetan ere bada material onik. Behar bada,

guzietan berezienak, Aralargo San Migelen dagoen esmalteko aldaurrea, Nafarroako museoan gordeetzen den Leireko kutxatilla, Orreagako Ebangelio liburuaren azala, Artaxonako esmalte-dun Andra Maria, Monjardingo gurutza, Lizarrako bakulua eta abar. Eta hauek lantzeko erabili ziren teknikak beste mundu aparteko bat dira.

Erromanikoak emaitza ederrik ekarri zigun geroko artegingtzentzat.

* * *

En el arte románico destacan particularmente su arquitectura de nuevos logros y su escultura que va pareja a otras formas menos usadas o que han llegado disminuidos hasta nosotros, como son la pintura mural, los mosaicos, las vidrieras y artes menores, marfiles y esmaltes. Es de suponer que de las últimas haya habido pérdidas considerables, por tratarse de piezas portátiles.

Los oscuros siglos del bajo medioevo tuvieron prácticamente desterradas todo tipo de imágenes. Es conocida la reacción anticónica del Concilio de Eliberri, en el siglo IV. Asimismo, en tiempos de Ludovico Pío, Agobardo, arzobispo de Lyon, se inquietaba porque los fieles pudieran contemplar, durante su vida terrestre, los personajes sagrados que, según él, estaban reservados para la vida eterna. En el siglo X aún se denunciaban las esculturas en piedra como vestigio de paganismo.

El gran impulso de creación arquitectónica se inicia a finales de la época carolingia y tuvo que traer consigo, necesariamente, una importante demanda de obras escultóricas destinadas a la ornamentación monumental. Como el hecho reviste un carácter general, es difícil atribuir a tal o cual región un papel preponderante. No obstante, Italia y Francia destacan de sobremanera, y su herencia del arte bizantino y del antiguo romano es un hecho evidente.

Aquella demanda de canteros y manobreros favoreció a la intervención de la mano de obra local y en consecuencia las artes populares están presentes en la imaginería y otros motivos or-

namentales.

En el siglo XIX, conforme se va avanzando, van introduciéndose las esculturas adaptadas a algunas partes de la arquitectura. Paulatinamente se van creando portadas monumentales, donde la escultura es su principal ornamento. Muy entrado el siglo XII, la escultura viene a convertirse en un elemento de valor unitario e independiente. Además, la expansión y valoración de la obra escultórica al igual que en la antigua Grecia, trajo consigo la utilización de la estatua-columna (o columna-estatua) que aparece en algunas grandes catedrales de Francia y asimismo nos presentan la iglesia de Sangüesa, en Navarra, y Lasarte, en Alava.

El país vasco, pobre en Cristos crucificados del románico, sin embargo, es rico en Andra Maris con unas características de estilo muy propio del lugar, y son piezas que revisten un gran interés como obras escultóricas. Pero, además, la mitología, los animales simbólicos, y otras figuras populares poseen un especial atractivo en los asuntos que los artistas plasmaron en los templos. Los oficios de la época están muy bien representados en la aludida fachada de Sangüesa, y los músicos cojos de Echano, en Navarra, son quizás piezas únicas en su género.

La escultura románica conserva su peculiar estilo de imágenes rígidas, vestimentas con pliegues simétricos y otras características comunes a todo aquel movimiento artístico, que por la intervención popular adquiere particularidades propias en cada lugar o áreas de influencia.

Pero tampoco hemos de olvidar entre las artes menores el frontal esmaltado de San Miguel de Aralar, la arqueta de marfil procedentes de Leyre en el Museo de Navarra, el evangelario de Roncesvalles, la estatua con esmaltes de Ntra. Sra de Jerusalén en Artajona, la cruz de Monjardín, el báculo de Estella, etc.

1978 - II - 6

ERROMANIKO ARTEA GIPUZKOAN

Aspalditik sartua zen kritikaren hauzian Gipuzkoako erromaniko artea, baina azken urte hauetako azterketen eta lekuko niko artea, baina azken urte hauetako azterketan eta lekuko en ondoren lehenagoko zalantzak erori dira. Gaur ordea, inork ezin lezake dudarik jarri.

Erein editorialak argitara berri duen *Cultura Vasca* deritzan obraren bigarren tomoak Manuel Lekuonaren lan interesgarri bat dakar Euskal-Herriko Erdi-aroko arteaz, eta teoriatzko argitasunen ondorean adibide eta lekukotasunik aski ematen du Gipuzkoako erromaniko arteari buruz, 244/253 orrialdeetan. Lehen ere lan ederrik emana zen Lekuona jauna gai honi buruz, Egan aldizkarian (1957, 1958 eta 1960. urteetan). Bestalde. L. Peña Basurto eta neronek R.S.B. Amigos del País-eko boletinean eman genituen beste zenbait berri azken urteotan idoro dituguneri buruz.

Gaur inork ezin lezake zalantzarik jarri Gipuzkoako erromanikoaz, eliza osorik gorde ez bada ere; agiri en lekukotasunak garbi asko uzten digu gure probintzia honen geografia guzian aztarnak aurkitu ditugunez.

J. A. Gaya Nuño zenak *El románico en la provincia de Vizcaya* (Madrid, 1944) argitaratu zuenetik, Gipuzkoako azterketak bizkortu zituen, eta bere argibideak lagungarri izan ziren geroztiko aurkikuntzetan. Hori gainera, Gaya Nuño-k aipatzeke utzi zituela Bizkaiko Barrika, Arzentaless, Maruri, Sondika, Bolibar, Markina-Etxebarri, Berriz, Arantzazu eta Eleixabeitiako agiriak, geroago J. de Ybarra zenak *Catálogo de Monumentos de Vizcaya* delakoan jasoko zituenak, eta horiez gainera neronek Ermuan aurkitu nuen bataio ponte a, orain Gerediaga Elkartekoek Astolako etxean gordetzen dutena.

M. Lekuonaren lan eder horrek bultzaturik, gaur berriz ere Gipuzkoako parteari deritzan gogoetak nakar, eta birrikuste bat eginen dut, zerrendazko aipamena besterik ez bada ere, argitasunen eta aurkikuntzen lagungarri izan dadin.

Gipuzkoan parterik aberatsena Leintz harana dugu. zalantzarik gabe. Leinzko erromanikoaz lehendik idatzia nuen *Hoja del*

Lunes honetan, 1976ko urrilaren 18an. Ikus *Gogoz*, bere 185-189 orrialdeetan, eta gaurkoan Leintz alde batera utzirik arituko gara.

Altzoazpiko Salvatore parrokia den tokian bazen lehenago Olazabal zeritzan monastegi tipi bat 1023an San Juan de la Peña-ra eman zena. Oraintsu, M. Lekuonak bere lanean dionez, monastegiaren zola aurkitu omen da. Salvatore izeneko eleizetan Arriaran (Itxasoko hauzoa) delakoa bazen 1300. urteko agirietan eta gaur oraindik bada Salvatore-zaarra deritzan baserria.

XI. mendeko agiriak dituzte Zegamako Santatri (oraingo San Adrián) Donostiak eta Bergarako San Migelek. Donostiaren «Done» santu hitza bera zahartasunaren agiria baita, zeren «Saint», «Santi», «San» formak Santiago erromes bideak ekarri bai zituen frankoen influentziaz XI-XII mende ingurutik hasita.

Erromaniko aintzineko agiritzat hor dugu Astigarribiako (Mutriku) San Andres, ekialdeko horma guzia, bere bi leihokin, mozarabe tankera du, eta batzuen ustez visigotiko izan daiteke. Lehenago ere esana dugunez, Astigarribia ikertzean ezin dugu edo ez dugu ahaztu behar Ziortza, Zengoitako San Juan eta Argiñeta ere badirela Bizkai partean, Astigarribiatik ez hain urruti eta guziak aintzinagoko Karistio herrialdeen barruan.

Bizkaian hiru ermita erromaniko gordetzen dira oraindik: Bakion San Pelayo eta San Migel Zumetxagakoa eta Paduran (Arrigorriaga) San Pedro Abrisketakoa. Azken honek visigotiko taxura du eta aurrerantzean egingo diren ikerketetan konparaketak egiteko orduan gogoan hartu beharrezkoa izango zaigu. Pundu honetan, oroi idoro berria dugula Arabako Zaldueuden San Julian Astreakoa visigotiko bezala, lehen erromanikotzat katalogatua zena. Hau ere, Gipuzkoatik hurbil dagoenez, kontuan izatekoa dugu.

Gipuzkoan bertan, egia esan, ez dugu erromaniko egiturazko eliza osorik. baina bai lehen zirenen aztarnak probintziaren geografia guzian beren agiriak ditugularik. Erromaniko elizak nekazaritzaren ekonomia gailen zen garaian eraiki ziren eta gure probintzian ez zen Nafarroan, Araban eta Meseetan ziren bezalako lur aberatsik. Honegatik, hemen, eliza tipiak ziren. Eta, seguru asko, Arratiako Elexabeitiakoa den bezala, zurezkoak izango ziren eta denborarekin desenginduak. Europa erdialdean visigoti-

koarekin horixe gertatu bai zen. Bestalde, Pizkunde garaian, XV. mendearen azken partetik hasita, Bizkai-Gipuzkoetan ola-zaharrak eta merkatalgoa ugaritzeaz, gure herriak jendez gehitu ziren, diruz ere gehitu zen eta hemengo ibar meharretan ohi den bezala, lehengoaren gainean edo, hobeto esan, lehengo botata eliza berriak eraiki ziren. Pizkunde garaiko arteak —gotiko bukaeratik hasita esango genuke— eragin handia eta ugaritasuna nabari bai ditu gure herrian.

Berrikuntzetan lehengorik aprobeixatu zuten lekuetan agertzen zaizkigu erromaniko agiriak: irudi, ate, leiho, ponte eta abar.

Irudien artetik aipagarriena Irungo Junkalgo Andra Maria dugu noski. Eta, bere ondoren, Andra Mari bezala, Ugartekoa (Amezketak) eta Itziargoa. Hoziek gainera Eibarren bertan dugu San Pedro-ren irudi bat harrizkoa. Aizkorriko ermitan zegoen Kristo gurutzatua, orain Zegaman gordetzen dena (bere kopia baita orain Aizkorriko ermitan jarria dena). Beste Kristo gurutzatu bat, XIII. mendearen azken partekoa behar bada, Zerainen, lehen esmalteak izan zituen lorratzak nabari dituena.

Idoro berria dugu, erromaniko bezala, Amezketako San Martin, izen bereko ermitan.

Ate erromanikoak Abalzisketan, Albizturgo Santa Marina Ar gisaingoan, Amezketako Ugarten, Azkoitiko hilerrian urbedeinkatu ontzia apaingarri ederra duela, Berastegin, Berrobin, El-duaien, Gabirian (hemen ere urbedeinkatu ontzia ere bai), Ernaniko San Agustin komentukoa, Itxasokoa barnean batai ponte duela, Pasai San Pedroko hilerrikoa, Tolosako San Estebangoa gaur Santa Maria parrokiaren bataiategitzat jarria dena, Urnieta-koa eta hoziek bainera Idiazabal eta Zumarragako Antiguakoak erromaniko-gotiko transiziokotzat jo genezazke.

Gainera, Idiazabalen bertan bada bataio ponte bat, eta eza gutzen ditugun ponte erromanikoen artean Ormaiztegikoa dugu guzietan bereziena, batez ere aintzinagoko sinboloak dituenaz.

Gabiriako urbedeinkatu ontzia, bere bordoinarekin, apaingarri ez badu ere erromaniko klasikoa da. Azkoitiko hilerrian aurkitzen den urbedeinkatu ontzia ordea, kapitul erromaniko bat aprobeixatuz egina da. Eta, era berean, Zegamako hilerrian dagoena lehenagoko San Bartolome Andueza parrokiaren zenaren

arraztoa omen da, eta dituen edergarriak Arakilgo Huarteko Zamartze eliza erromanikoarenakin kidetasuna du.

Igeldeko elizan bertan badira bi leiho. Baita ere Zumaiako Santiagok, orain Zuloagaren museotzat dagoenak, leiho erromanikoa du. Eta, arestian aipatu dugunez, aztarna guzi hauei Leintz haranekoak gehitu beharra dugu. Beraz, gaur egun inork ezingo du zalantzarik jarri Gipuzkoako erromanikoaz.

* * *

El interesante trabajo presentado por don Manuel Lecuona sobre el arte medieval en el País Vasco, que le sirvió de conferencia-lección en los cursos de cultura vasca en E.U.T.G. de San Sebastián en 1977 y que ha sido publicado en el tomo segundo *Cultura Vasca*, me da pie para volver sobre el tema al que en su día presté mis modestas aportaciones. En estas mismas columnas me ocupé en octubre de 1976 sobre el románico en el Valle de Léniz y hoy repaso someramente las muestras del resto de la provincia. En realidad, muestras que son únicamente restos de los templos que existieron, porque en Guipúzcoa no se conserva ninguna iglesia completa, pero sí puertas, ventanas, pilas bautismales, capiteles convertidos en aguabenditeras, dos crucifijos y cinco imágenes, aparte de otras noticias documentales.

Hoy por hoy, destacan tres Andra Maris, tres preciosas tallas en madera policromada. La más antigua sin duda es la de Juncal de Irún, y le siguen la de Ugarte (en Amézqueta) y la de Iciar. En época, el San Pedro Apóstol tallado en piedra y que se conserva en la parroquia San Andrés de Eibar, se puede colocar junto a la imagen de Irún. Hay otra imagen, un San Martín, no ha mucho descubierto en la ermita de este nombre en Amézqueta.

Los crucifijos de Aizkorri (que actualmente se guardan en Cegama) y el de Cerain, si comparamos con otros de igual estilo existentes en Alava y Navarra, tendríamos que catalogar en el románico tardío.

Respecto a las puertas románicas, además de ser las muestras más abundantes, sus estilos varían desde las formas más

primitivas, como la de Ugarte, de Amézqueta, hasta la de Idiazábal que se sitúa en el período de transición del románico al gótico. Y a las siete puertas existentes en el Valle de Léniz con Mondragón inclusive (pues no hay que olvidar que primitivamente radicó en esta villa el Arciprestazgo de dicho valle), habría que añadir con las de Ugarte e Idiazábal las de Abalcisqueta, Azcoitia, Berástegui, Berrobi, Elduayen, Gaviria, Hernani, Ichaso, Pasajes San Pedro, San Esteban de Tolosa, Santa Marina de Arguisain y la de Urnieta. También abundan las pilas bautismales románicas y de entre las mismas destacan, por su ornamentación, las de Ormaiztegui e Idiazábal. Amén de otras ventanas, molduras, frisos, etc., que testimonian el arraigo del arte románico en la provincia. Pues no olvidemos la existencia de un muro con dos ventanas totalmente prerrománicas en Astigarribia de Motrico.

1978 - IV - 3

EIBARKO SAN ANDRES

M. A. Arrazolak ongi erakutsi zigun Gipuzkoan zein aberatsa zen Pizkunde garaiko artea, hiru tomo marduletan agertu zigun *El Renacimiento en Guipúzcoa* (Donostia, 1967-1969) delako obran. Garai eta estilo horretako arte balioetariko bat Eibarko San Andres parrokian gordetzen dugu.

San Andres parrokia honen lehen agiria 1267koa dugu; baina gaur ez dugu ezer Erdi-aroko eliza harenik, San Pedro-ren irudi erromaniko bat izan ezik. Gaur egun ezagutzen dugun eliza hau 1547an ideki zen, bere lehen partean behintzat, zeren geroztik handitezko gehigarriak izan bai zituen.

Oraingo elizaren eraikitze egituretan bi garaitako desberdintasunak nabari dira: bata XVI. mendearen lehen partean eraiki zena eta bestea XVII.aren aldakuntzazko handitu beharrarena.

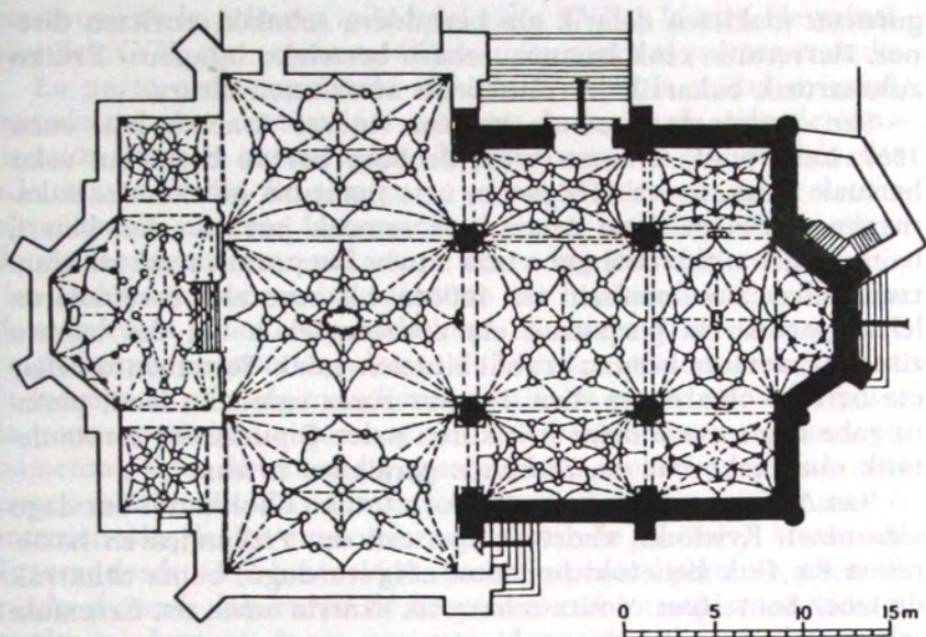
Iduritzen zaigunez, apenaz aztertu da elizan ditugun lekukotasunak agiriekin zehatz begiraturik. M. A. Arrazola izan da onduen atertu duena, baina hala ere bere adiarazpeneri zenbait ohar gei

tuko nizkioke. Ditugun ageri bakarrak, aski soilak, Gregorio Mujikak dakartzki bere *Monografía Histórica de la villa de Eibar* deritzan liburuaen 116/119 orrialdeetan. Agiriok diotenez jabe-turik, honako oharrok egingo dizkiot elizaren arkitekturari dago-kion aldetik.

Hamaseigarren mendearen lehen parte hortakoa, ekialde par-tekoa da, orain korua dagoena. Eliz zoladuraren kurutzara arte-koa, baina ez zola gurutzatzen den parte bera. Honen lekukota-sunak leiho eta gainerako edergarrietan nabari dira, baina baita ere hau dalako elizaren kanpokaldetik guziz harladuzkoa, eta gainerako ez. Parte zahar hau elizburutzat egina zen bere lehen asmo hartan, eta guzia dugu XVI. mendearen lehen partekoa, euskal gotikoa deritzaion hortakoa; hiru zuloitarteak sabaiak al-tura berean dituztela. Egitura hau eliza gurutzatzen den toki beretik aldatzen da.

Elizaren parte honetan gordetzen ditu Eibarko San Andresek bere arte baliorik berezienak. Bordoin handiak ditu, korintio erako kapitalez, eta bertatik sabai adarrak irtenaz, eta adar ho-rietatik sortzen diren sabai-uztaiak gurutzatzen diren giltzarrietan medaila apainak dituztela. Alde honetan ditu eleizak ojiba formadun lehioak, eta hauetatik batean oraindik orain ere ha-maseigarreneko berinadura (vidriera) gordetzen da. Baina, ho-rrez gainera, hegoaldera bukatu gabe gelditu zen eliz atari nagu-siaren arrastoa ageri da, barrukaldetik bataiategia dagoen leku berean. Atari honen barrukaldeko edergarriak apobetxaturik ja-rri zen bertan bataiategia eta elizaren ifarraldera plateresko estilodun atea. Arkitekturaren parte hau, agiri zaharretan ager-tzen denez, Gabriel Ubilla eta Martin Inarrak egina da, 1532tik 1540ra bitartean. Nonbait, hemen gelditu zen eliza zeharo buka-tzeke. Bere egituraz, hiru zuloitarteduna. Atari nagusia bukatu gaberik, hegoaldera begira, eta ifarrera orain ezagutzen dugun plateresko estilodun ataria. Atari hau, eliza handiagotzean hertsu zen, 1656an, eta urte guti direla berriz ireki zen, elizaren kalos-trea eta sakristia berria eraiki zutenean.

Eliza mendebaldera handitzea XVII. mendearen lehen partean egin zen. Handitze honetan, nonbait, ez zen jarraitu lehengo as-mo bera. Loidi deiturako batek tajuraz berritu zuen, zola-guru-

Eibarko elizaren egitura. Beltzez dagoena XVI. mendearen lehen partean eraikia eta, zuriz, XVII. mendean gehitua

tzea idekiaz eta itxura aldatuaz. Hernando Loidi hau 1603an hil zen, eta bere ondoren lanekin jabetu ziren Migel Garaizabal eta Juan Agirrek ere beste zenbait aldakuntza egin zituzten.

Orduan aldatu zuten Araoztarren erretaula orain dagoen tokira. Esan dugunez, lehen lehenean orain korua dagoen tokia zen elizburua eta bertan zegoen erretaula bukatugabea. Trento-ko kontsilio aurretik hola eskatzen bai zen, elizburua ekialdera begira jartzea, eta hau dugu beste lekukotasun bat gehiago, Trento-ko batzarren aurretiko ideien egituraz egina zela, eta gero ez zela norma hori jarraitu. Horrez gainera, mendebal alde honetan ditu elizak harlandurik gabeko hormak, baina denen gainez, nabarmenen agertzen zaiguna, arkitektura estiloa aldatzea da. Sabaiak, egituraz hala eskaturik, lehengoari hurbildik jarraituko dio, baina bordoin edo pilare handiak neurri berdinekoak izanarren, hioen bordoinarriburuak (kapitelak) toskano estilozkoak dira; baina, horrez gainera zuloitarteak ez dute jarraipenik, zola

gurutzez idekitzen delarik eta bestaldera sabaiak eroritzen direnez, Herreraren erak hartuaz, zeharo bestelako bihurtuz. Erdiko zuloitarteak bakarrik jarraituko du atzekoaren altura.

San Andres-go erretaula nagusia Andres Araozek hasi zuen 1567. Lana poliki eraman zuen, denbora berean beste lan asko hartuak zeuzkan, eta 1580garren urte inguruan hil zenean, bukatugabe utzi zuen. Juan Araoz bere semeak jarraitu zion lanari, baina honek aitak bete gabe utzi zituen konpromisu askori erantzun behar zion nonbait eta 1606an hil zenerako erretaularen lehen parteko bi gorputzak eta apez-eserlekua doi doi bukatu zituen. Erretaula hontan erabili zituzten gaiak Testamentu zahar eta berrian oinarritzen dira. Intxaur zurez egindako lana, pintatu gabe dago, eta zenbait kritikoren ustez Gipuzkoako erretaultatik onenetako bat da, Pizkunde garaikoen artean.

San Andres-en bertan, irudiz hornitutako ohol handi bat dago aldaratzat. Kristoren ehorteza agertzen du. Pizkundearen hasierakoa da. Guk beti toki horretan ezagutu dugu, baina zaharrak diotenez Santa Ines ermita zaharretik ekarria omen da. Erretaula zaharren baten zatia da, noski.

Pizkunde garaiko edertasun guziok osatzeko, 1590ean Bravante-tik ekarritako bi fazistole daude, brontzezko arrano irudiz eginak.

• • •

El Renacimiento fue muy próspero en nuestra provincia; de una riqueza extraordinaria en comparación a cualquier otra época, como se aprecia en la magna obra de María Asunción Arrázola. Y Eibar guarda una muestra notable de ese arte renacentista en su parroquia de San Andrés Apóstol.

La primera noticia documental de la parroquia de San Andrés de Eibar se remonta al año de 1267; pero de aquel templo medieval no queda nada, salvo la imagen románica de San Pedro, que será probablemente el único vestigio, ya que el templo actual se abrió al culto en 1547.

En la construcción que hoy conocemos aparecen dos partes arquitectónicas de dos épocas bien definidas: Una, la que se

construyó en la primera mitad del siglo XVI; y la otra, de principios del XVII, con serias modificaciones sobre el primer trazado.

La parte correspondiente al siglo XVI es la mitad oriental, trazada para ser destinada a cabecera de la iglesia, tipo de construcción llamado gótico vasco, de tres naves con las tres bóvedas a la misma altura. En esta parte arquitectónica conserva el templo eibarrés sus más interesantes valores artísticos. Es la parte donde las gigantescas columnas llevan capiteles de orden corintio, de donde arrancan las palmeras que forman las altas bóvedas de estructura gótica, con medallones en claves de sus nervaduras; en dicha parte conserva, además de la única vidriera renacentista, la inacabada portada meridional destinada en principio para ser la puerta principal y que hoy por su interior, con su riqueza ornamental, sirve de batisterio, y en el muro septentrional la bonita puerta plateresca. En toda esta obra consta documentalmente la intervención de los manobreros Gabriel de Ubilla y Martín de Inarra, desde 1532 hasta 1540. La bella puerta plateresca fue tapiada durante las obras de ampliación del templo, en 1656, y vuelta a abrir en época reciente al construir el claustro y la sacristía actuales.

Bien por motivo de ampliación o porque aquellas obras no quedaran totalmente acabadas, se llevaron a efecto serias modificaciones a la hora de ampliar, en lo que respecta al trazado general, al incluir el crucero, planta en cruz. Primeramente intervino Hernando de Loidi, fallecido en 1603, y con ligeras modificaciones sobre su trazado le siguieron Miguel de Garaizábal y Juan de Aguirre.

Entonces se pasó el retablo inacabado de los Araoz al lado Oeste, donde se halla actualmente. Se observará que esta parte occidental del templo no es enteramente de piedra sillar y que las gigantescas columnas de ella, en crucero y cabecera, son rematadas con capiteles de tipo toscano, y asimismo los medallones de las bóvedas son menos suntuosos, y las naves laterales se rebajan con influencias herrerianas. Esta mitad del templo varía mucho de la otra mitad antes descrita y se aprecian claras influencias barrocas.

El retablo mayor lo empezó Andrés de Araoz en 1567, y a su

muerte, acaecida hacia 1580, le sustituyó su hijo Juan que falleció en 1606 dejando la obra inconclusa. Siendo de los Araoz los dos primeros cuerpos del retablo y el banco presbiterial. Retablo inspirado en motivos bíblicos. Está sin estofado, y según algunos críticos es uno de los mejores de Guipúzcoa.

Estas hermosas muestras renacentistas son enriquecidas con la tabla en altorrelieve que representa en Entierro del Señor que sirve de altar y dos facistoles en forma de águilas de bronce traídos de Bravante en 1590.

1977 - XI - 28

ELGETAKO IRUDI ETZANAK

Irudidun hobiak oso guti dira Gipuzkoan, San Telmon dau den Idiakeztarregandik aparte, hemen bertan Gabiriatarren laudak. Debako elizan irulearena bezala ezagutzen dena, Usurbilgo eta Oihartzungo elizpeetan ere aurkitzen dira holako hilobiak, baina guzietan ederrenak Elgetan daude, lauda ez ezik, irudi etzanez.

Elgetako irudi etzanak, arte aldetik balio handiko eskulturak dira. Baina, hala ere, ez dute merezi duten hainako begiramen-durik. Sakristi zaharra kentzean elizari gehiegi hurbiltzen zaion etxe handi itxusi bat eraiki dute. Itxusia benetan, hiri barruko armonia guzia austen duelako. Etxe honek elizaren ifarraldeko atea zeharo itota utzi du. Horrez gainera, ate berari ez zaio eman soluzio egokirik eta hor daude estatua etzanez hain ederrak diren bi hobiak ikusmen egokirik gabe. Holako axolakabekeriekin noizbait eta nolabait bukatu beharra dugu.

Hamabost eta hamaseigarren mendeko hilobiak dira, irudi etzanez, beren oinetan leoiak dituztela. Zaharrena, azken parteko gotikoa, 1473koa, gaur Elgetako parrokiak duen agiririk zaharrena dugu, Uriarteko Andra Mariren elizatik ekarritako imajinak ezik.

Gauza bitxiengandik maiz sortzen dira harrigarrizko kondai-

rak, eta honela gertatu da Elgetako irudi etzanekin ere. J. M. Barandiaran-ek 1921ean Elgetan jasotako sineskeren artean honako kondaira hau agertzen da: Irudi etzanok erromatarrak direla eta beroiek eraiki zutela Elgetako eliza, leoi- laguntzaz Abadiñoko harrobi batetik harriak garraiatuz. Ikus egile honen *Obras Completas* (Bilbao. 1973), II. tomoaren 210/212 orrialdeak.

Baina, hara hemen hilobion xehetasunak:

Zeharrena, esan bezala, 1473koa da. Gotiko estiloz alabastroz egina eta bertan datzana Otxoa Donor Olaegikoa. Gorputz hilaren eskultura burkoz etzana, garai hartan handikiak zeramaten jazkeraz. Oinetan, leoi bat, aho zabalik, Otxoa jaunak eskutik daraman dardoa hartuaz. Gotiko letradun idazki luze bat daroa, M. A. Arrazolak *El Renacimiento en Guipúzcoa* delako obraren II. tomoko 135. orrialdean ematen duena. Gainera, III. tomoko 88. orrialdean hobiaren argazkia dakar.

Pertsonaje hontaz ilobiak jartzen duena besterik ez dakigu, Santxa Izagirre zuen bere emaztea. Biak egin zituen eskaintzak Elgetako elizaren alde, baina ezta aipatzen ez ogibiderik eta ez kargurik.

Oso ondo landutako irudia da, gotikoaren bukaerako hau.

Bigarren hobia, Ibarra Inkisitorearena da. Pizkunde garaikoa, 1563an egina. Marmol zurian egina. Baina, biak antzerakoak izanarren, ezta Otxoaren alabastrozkoa bezain ederra. Inkisitore jaunna, nobeta eta togarekin, eskuetan liburua duela eta errosario handi bat gorputzean beheara. Bere burua, Otxoarena bezala, burko apainetan jarria: bere oinetan leoia du eta bere ondoan balantza, justiziaren sinbolutzat. Hau ere ondo egindako irudia da, gehiegizko apaindurarik gabea.

Bertan datza Martín Sáez de Ibarra, elgetarra, Nafarroago erresuman «Inquisidor Apostólico» izana.

Hau ere M. A. Arrazolak argazkiz dakar bere obraren hirugarren tomoan. Eta, bai bata, zein bestea, neronek berriz adiaraziak Elgetaz egin nuen monografian, arte kapituluan eta seme ospetsuen artean Ibarra eta Olaegi deiturretan.

Euskal-Herrietan holakorik urri denez eta urriago Gipuzkoan, pena da eskultura etzan hoiek dauden bezala adukitzea. Burubide hobia merezi dute.

Elizaren barnean. hegoaldeko horman, sakristiarako atea da-
goen leku berean, Santiagoren erretaula ederraren ondoan zuten
aintzina beren lekua. Horma honetan dauden Pizkunde garaiko bi
arkuak hilobi honentzat eginak ziren noski eta orain ere hemen
toki egokiagoa eman lezaieke. Hontarako. Apaiztegitik sakristiara
ate berri bat idekitzea nahikoa litzake, nonbait lehen izan zuen be-
zala. Aldakuntza honekin, iduritzen zaigu, elizak berak irabaziko
lukela eta are gehiago irudi etzandun hobi eder hauek. Beren-
tzako aukeran egindako arkupe hoiak baino leku hoberik nekez
lortu genezake.

Elgetako herriak, alkate gazte eta apaiz berriaren kemenez,
hauzalanean berritu du Salbatore eta laster San Roke ere berri-
tzeko asmoetan dira. Ekintza txalogarri honen jarraipenez, poztu-
ko ginake hemen eskatzen dugun aldakuntza hau ere beren lepora
hartuko balute. Ez baita lan handia. Elizaren ifarraldeko ateari
sarrera lasaiagotu lezaioke eta Gipuzkoan diren irudi etzandun
hilobirik ederrenak ongi merezia duten tokia irabazi.

. . .

La parroquia de Elgueta posee dos de los poquísimos sepul-
cros con estatuas yacentes que conserva Guipúzcoa. Tras las úl-
timas obras en dicha parroquia, quitaron la vieja sacristía, don-
de se albergaban, para levantar una horrenda casa (horrenda por
su altura, color y ubicación dentro del conjunto del casco de la
villa). Los mencionados sepulcros han quedado prácticamente a
la intemperie y sin perspectiva alguna.

Ambos sepulcros, que constituyen dos piezas importantes del
patrimonio artístico de la provincia, opinamos que son merece-
dores de un destino más digno para poder apreciarlos bien, y lla-
mamos la atención para que el pueblo de Elgueta y la Diócesis
se preocupen en destinarles un lugar mejor, que bien puede ser
el originario, dentro del templo, bajo los arcos renacentistas que
por uno de ellos tiene acceso la sacristía, pues para ella se puede
abrir una nueva puerta desde el presbiterio. De este modo for-
maría un ángulo artísticamente favorable junto al precioso retablo
renacentista de Santiago.

La importancia de estos sepulcros está muy bien confirmada en la obra *El Renacimiento en Guipúzcoa*, de María Asunción de Arrázola.

El primero es un sepulcro de alabastro, gótico tardío, fechado en 1473, donde yace Ochoa Donor-d-Olaegui. La figura del difunto descansa en dos grandes almohadones, viste a la usanza de la época y conforme a su categoría de «grande e vasallo del rey». A sus pies, un león, con sus fauces abiertas, recibe en ellas el extremo de la lanza que Ochoa lleva en sus manos. Tiene una inscripción en caracteres góticos, con una sencilla moldura sobre ella.

El segundo es de mármol blanco, renacentista, fechado en 1563, donde yace el licenciado Martín Sáez de Ibarra, Inquisidor Apostólico del reino de Navarra, entroncado a la casa Jaolaza (Jalotza). La escultura yacente figura vestida con bonete y toga, lleva en la mano un libro y un gran rosario que cae sobre el cuerpo. Apoya la cabeza en almohadones ornamentados. Un león se posa a sus pies; junto a él, la balanza, como atributo de la justicia.

Las inscripciones de ambos sepulcros se transcriben en la citada obra de M. A. Arrázola y están reproducidas en la monografía del que suscribe, *Elgueta con Anguiozar y Ubera*, en el capítulo de hijos ilustres, mas con algunas descripciones donde se relata el patrimonio artístico.

Cada pieza de arte necesita un marco adecuado para poder apreciarla como se merece, y este es el caso de los sepulcros con estatuas yacentes de Elgueta.

1978 - VIII - 21

PIZKUNDE ARTEAREN AGERI EZ EZAGUN BAT **Martirien erretaula Plaentzian**

Gure auzoko Plaentzian bada San Emeterio eta San Zeledonio martirien ermita bat, gaur San Marzial izenez ezagunagoa

dena. Ermita honek badu gauza bitxirik, baina guzien artean edo guzien gaintik XVI. mendearen lehen parteko erretaula polit bat, Pizkunde garaiko artetzat oraindik katalogatu gabea.

María Asunción Arrazola-ri gauza gutik ihes egin zion *El Renacimiento en Guipúzcoa* deritzan lan ederretik, eta Angiozarko San Migel parrokiatz aparte, Soraluzeko ermita hontan gordetzen den erretaula polita. Hobeto esan, polita bezain berezia. Aspaldi begia joa nengoen eta noizbat lantxoren bat argitaratzeko asmoz. Eta bertan oraintsu gertatu denak bizkortu nau lerro hauek idaztera.

Plaentzian, dirudianez, bertako parrokiaren elizpea, barroko garaiko herritar arteaz apaindutako zuralanduzko egituraz, 1666an egina da, eta esku onetan erori da gaur egun eskatzen duen konponketarako, baina ez ordea San Marzialgo erretaula. Hemen, inguruko baserritar bezeroek, asmorik onenez baina berenkautara, bertako erretaula hau pintatu dute. Zer, eta plateresko estilodun erretala pilokromatua goitik hasi ta behera pintatu. Gizajoak...! Orain, erretaula baliotsu hori egokituko bada, lan ederra ipini digute.

Esan bezala, erretaula hau, platereskoa da izatez, XVI. mendearen lehen partekoa. Flamendar joerazkoa. Baina, egia esan, aitortu beharrezkoa zaigu Gasteizko Ayalatarren lantegietan, XVI. mende hartan, holako lanak egiten zirela eta daitakeena bertakoa izatea. Dena dela, hobeto begiratu beharrezkoa deritzagu, gurasotasunik eman baino lehen.

Erretaulak gorputz bat soil soilik du, bi nitxorekin, eta hauetan San Emeterio eta San Zeledonio, beren buruak lepotik atereak eta eskuetan harturik. Tailu onez eginikako imaginak dira. Erretaularen bi alderdietan bordoin landuak, plateresko artean ohi zen bezala, eta gainekaldean zerua, Jainkoa aingeru artean agertzen delarik. Baina beste gauza berezirik ere badu ermita honek. Bere elizburuaren alde flamendar arkitekturaren egiturazko sabaia. Geroztik egina ote? Dena dela, gauza harrigarria da, zeren ez bai dut Euskal-Heriran beste horrelakorik eza gutzen.

Martirien ermita honetan, hoi ez gainera, beste irudi batzuk ere badaude, baina ez dira estilo berekoak eta ez gara hasiko

Plaentziako Ernizketan Martirien erretaula, XVI. mendearen lehen partekoa

hauek adiarazten. Hobe dugu, oraingoz, ermitaren izen aldakun tzaz eta Martirien jatorriaz zerbait argitzea.

Nonbait, beranduagoko irudi baten deboziotik etorri zaio izen aldaketa Plaentziako ermita honi. Sebastian Insaustik Kalahorratik Gasteizera apezpikutegia igarotzeaz egin zuen inbentario lanean dakarrenez, *Las Parroquias de Guipúzcoa en 1862* deritzana, Soraluzeko ermiten artean Emeterio eta Zeledonio santuena dakar, baina ez San Marzialik. Hala ere, Luis Murugarrenek argita-

ratutako agerietan, hiru urte geroago jartzen du San Marzialen lehen aipamena, 1865ean. Dirudianez, inguru horretatik hasi zen ermitaren izen aldaketa. Txomin Irigoyen-ek 1934an *Anuario de Eusko-Folklore*-n argitaratu zuen lanean, Martiriak eta San Marzial, biak agertzen dira, bi ermita desberdin balira bezala, eta Ramiro Larrañagak ematen digu bat besterik ez denaren argia, *Placencia de las Armas* deritzan monografian.

Zahartasunari begira, zalantzarik gabe, Emeterio eta Zeledonio santu martiriak ditu ermitak bere jatorrizkoak. San Marzial geroztik erantsia da.

Santu hoiiek aintzinako denboretan debozio handiagoa eta hedatuagoa izan zuten nonbait, eta ezta mira erestekoa. IV. mendean Diokleziano inperioaren garaian Kalahorran bertan hil zituzten eta Euskal-Herriak Kristautzearekin izan zituen lehen izpiak ziren. Labayru-ren *Historia General del Señorío de Vizcaya*-ren lehen tomoaren 121-126 orrialdeetan ematen ditu argitasunak, eta baita ere J. González Etxegarayk *Orígenes del Cristianismo en Cantabria*-ren 17-23 orrialdeetan. Gainera, Labayru-k, aipatutako liburu horrek 200. orrialdean dakarrenez, aintzina, Leizuko Arziprestadutzak patroitzak eduki zituen santu hauek.

Azkoitian bada Martirien ermita bat, baina Deba arruan bertan badira beste bi, biak Plaentziatik aski hurbil. Bata muga mugan, Osintxun, eta bestea Uberan. Osintxun dauden irudiak neoklasikoak dira, baina Uberakoak herritar gotikoak dira. Imagina tipiak, politak, Plaentziako hauek baino zaharragoak. Elgetaz egin nuen monografia hartan eman nuen beren berri.

Erretaula polit hau Gipuzkoako Pizkunde garaiko artearen katalogaziora eraman beharrezkoa da, ohore guzien jabe delarik honako erretaula bitxi hau. Hala iduritzen zaigu.

* * *

Quiero llamar la atención del pequeño retablo plateresco de la ermita de los Santos Mártires de Placencia. Ermita que hoy se conoce por San Marcial.

Muy pocas cosas se le escaparon en su catalogación y estudio de *El Renacimiento en Guipúzcoa* a María Asunción Arrázola. Su

meritoria obra no podemos ensalzar en la medida que se merece, pero sí podemos decir que es lo más serio y completo que se ha hecho sobre arte en nuestra provincia. De entre las obras renacentistas omitidas en su estudio, además del templo de San Miguel Arcángel de Anguiozar, cuya descripción hice en la monografía sobre Elgueta y ulteriormente en el libro *Gogoz*, hoy quiero señalar este retablo de los Santos Mártires de Placencia.

Hace unos cuatro o cinco años que visité por vez primera la ermita que hoy se conoce por San Marcial y reparé de la existencia del pequeño retablo plateresco. Pensé ocuparme de él en algún escrito, pero el tiempo pasa velozmente y el retablito en cuestión vuelve a mi mente al conocer las obras de restauración del atrio barroco con estructura y tallas populares de la parroquia de Placencia. Y he de decir que no ha tenido la misma suerte de caer en buenas manos el citado retablo de los Santos Mártires, que hace unos meses fue repintado por los vecinos parroquianos de San Marcial.

Se trata nada menos que de un retablo plateresco, de la primera mitad del siglo XVI, muy digno de ser incorporado al catálogo guipuzcoano del Arte del Renacimiento. He aquí su traza: de un solo cuerpo, con dos calles, tallado y policromado (como queda dicho, recientemente repintado). En sus hornacinas rectangulares San Emeterio y San Celedonio. Una jamba decorada en el centro separa los dos nichos de los mártires decapitados, esculturas de pie, casi de tamaño natural, sosteniendo en sus manos las cabezas. Columnas jónicas a ambos extremos del retablo, con fustes estriados y con el tercio inferior decorado. En el ático figura un altorrelieve del Señor, a medio cuerpo, rodeado por cuatro ángeles celestiales.

La misma cabecera de la ermita está curiosamente decorada, con bóveda y frontal simulando una estructura arquitectónica flamenca. No conozco otro caso igual. Todo el ambiente denota influencia flamenca.

1978 - VIII - 7

SILVESTRE PEREZ ETA NEOKLASIKO ARKITEKTURA

Hamazortzigarren mendearen lehen partean, noraezean ziharduten hemengo arkitektoak. Argien mendeko ideia berritzeak krisi aldia sortu bai zuen.

Franzisko Ibero azpeitiarra, 1689tik hasita, Loiolako elizagintzan ari zen Fontana italiarraren plano eta arauen arabera. Gerago bere herriko elizaren ataria egingo zuen Ventura Rodríguez-en proiektuari jarraituz. Donostiako Santa Marian P. Lizardi eta M. Salazarrekin batean ikusiko zen; baina, Elgoibarko udaletxean agertu zuen bere nortasuna. Gero, hemen bertan, bere seme Inaziorekin batean eraiki zuen Elgoibarko San Bartolome elizaren dorrea eta beste. Denbora berean, arkitekto euskaldunen artean, Beasaingo Karreteratarrak ziren entzutetsuenak, eta hoiengandik hor ditugu Oinati eta Arrasateko udaletxeak, Eskoriatza, Orendain eta San Pedro Pasaia elizak, eta abar. Eta hoiengandik ari ziren gainerako arkitektoek ere.

Krisi aldi hartan agertu zen Ventura Rodríguez, Churruiguera-tarregandik aski aparte ari zela. Honenak dira Iruñako katedralaren aurrekaldea, Donostiako Santa Mariako Dolorosaren aldaia eta Azpeitiko elizaren ataria (Iberok egingo zuena) eta beste zenbait. Baina Ventura Rodríguez berak ere ez zuen guztiz baztertu barroko kutsua. Honek baino ideia aurreratuagoak zituen Diego de Villanueva-k. Donostiako Santa Mariako elizaren aldaia nagusia eta Santa Barbara aldaia egin zituen honek, 1754. urtean ideia berritzezko liburu bat argitaratu zuen eta anaiaren bideak markatu. Bere anaia hau, Joan zeritzana, Erromara ikasketak osatzera joan zen eta handik itzultzean, Castañeda-rekin batean, Blondel-en ideien zabaltzaile izan zen.

Ordurako Frantsian, Italian eta Ingalaterran Neoklasiko arkitekturaren aburuak oso helduak aurkitzen ziren. Arrazoi hutsezko ideia hotzez burutuak eta laster hemen hedatuko zirenak. Aintzinako monumentu klasiko zahar hoietara jo zuten barroko apaingarri gehiegizkoek asperturik. Teoria zaharrak hautsi eta uste berriak sortu.

Honela ideki zuen bere bidea Neoklasikoak, eta estilo berriaren gailurrean aurkituko dugu Silvestre Pérez, Euskal-Herrian lan

Aprobado en supra.
R.

Escudo principal por parte de dentro y el de fuera en la Villa.

Mutrikuko elizaren aurrekaldea Silvestre Pérez-en proiektuan

garrantzitsuak utziko zituen.

Silvestre Pérez, Zaragozako probintzian sortu zen, Epila herrian, 1767. urtean. Bere lehen ikastaroak Ventura Rodríguez-ekin egin zituen, gero Erroman jarraitzeko, monumentu zaharregandik aparte Peyre estudiatu zuen eta Frantsiako Akademiakoen joera berria, eta amazortzigarren mendearen azkenaldera itzuli zen, 1798an. Ordukoa dugu Mutrikuko elizaren proiektua. Geroago, erreketaren ondorioz, Tolosako Santa Mariako eliza konponetzeaz eta bertako aldera nagusia egiteaz arduratu zen. 1807an Bilboko Bake-Portuaren proiektua egin zuen eta urte berean, Alexo Miranda-rekin, Bermioko eliza eraiki.

Hori izan zen Euskal-Herriko lehen ekintza. 1810. urtean Madrid-eko udalak bertako arkitekto izendatu zuen. Baina ez zen izan luzaroko. Handik bi urtera, Frantsiaren aldeko zaletasunaz kutsaturik zela salatua izan zen eta hiru urtez deserriturik aurkitu zuen bere burua.

Itzultzean, abegi ona izan zuen gure herrian eta hemen aritu zen lanean 1815.etik 1821.era arte. Bitarte hontakoak ditugu Gasteizko Taetroa eta Franziskotarren komentua; Bilboko zenbait etxe eta Hospitala. Gainera, Bilboko Plaza Berriaren poiektoa egin zuen eta Durango eta Bakiorako elizak. 1818an Donostiako udalak bertako arkitekto izendatu zuen eta Alhondiga eta udalaxe berria egin zituen. Beraz, gaur Konstituzioko plazan (edo hobeto esan Plaza Berrian) dagon kontsejo zaharra berak eraikia da. Gainerakoan, plaza hau, bere arkupedun etxeekin, Pedro Manuel Ugartemendiak eraikia da.

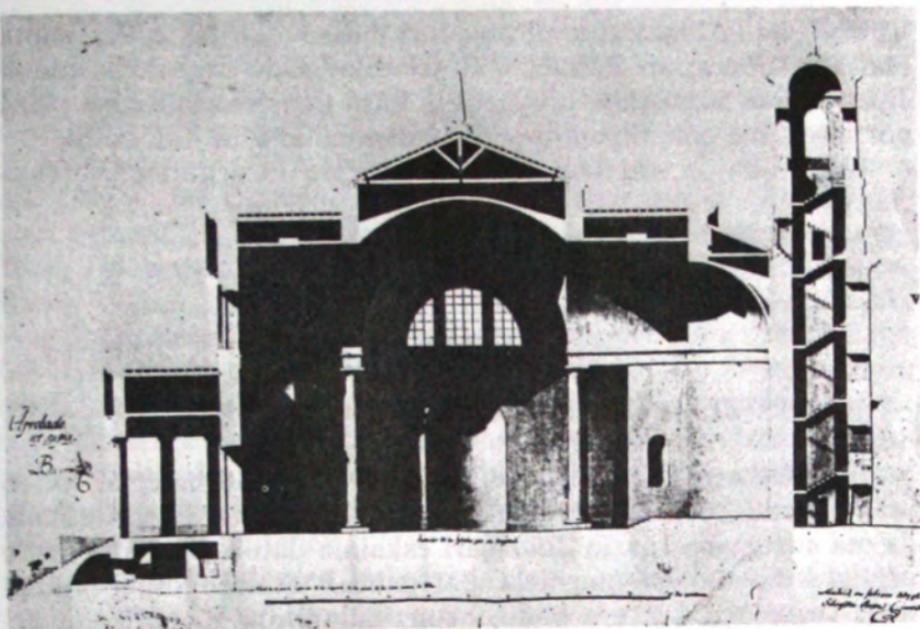
1821. urtean itzuli zen Madrid-era, Erret Teatroaren ikergo batzordea osatzera eta hartaz zer egin erabakitza. Espainiako hiri nagusi hontan hil zen 1825. urtean.

Hain obra handiak utzi zizkigun ilustrazioko arkitekto honek ez du izan behar haiako begiramendurik eta kasik ez-ezaguntzat igarora zen, baina Karlos Sambricio-k egin dio ondo merezia zuen estudio eder bati eta lan honen argitaratzaile egin duen Donostiako arkitekto kolejiolari esker, bere oroitzapen ona betirako gelditzen zaigu. Edergarriz aberats datorren liburu hontan argi ageri da Aragoiko seme honen nortasuna eta gure herriaren aurre-rapenez egin zuen lan zintzoa, Neoklasiko estiloan eredu jartze-koak ditugu.

* * *

Hacia mediados del siglo XVIII se produjo una fuerte crisis en conceptos artísticos, promovida por las ideas renovadoras del ilustracionismo. Se avanza hacia la arquitectura de las ruinas. Es decir, hacia el retorno al mundo clásico de la antigüedad, que se va imponiendo principalmente en Francia, Italia e Inglaterra.

En España, entre otros, Ventura Rodríguez se inclina a la nueva corriente sin acabar de desprenderse del todo de las influencias barrocas. Por otra parte, Juan de Villanueva (formado antes de ir a Roma por su hermano Diego), junto con Castañeda, difunden decididamente las ideas de Blondel, y al mismo tiempo otras personas que aceptaron las teorías de nuevo sentido del historicismo clasicista como Arnal, educado en Francia, y otros

Mutrikuko eliza. Silvestre Pérez-en proiektoa luzetara ebakita

como Casanova, Machuca, Haan, etc. De ese modo sale triunfante el Neoclásico. Pero el proceso fue culminado por otras figuras como Silvestre Pérez, Juan Antonio Cuervo, Pedro Manuel Ugartemendía, Calles, etc.

La arquitectura neoclásica dejó honda huella en nuestro país, que además de las obras de Ventura Rodríguez y Diego de Villanueva, cuenta con las de nuestros paisanos Ugartemendía, Ibero, Carrera, etc. Pero sobre todo con la obra del aragonés Silvestre Pérez, a quien C. Sambricio le ha dedicado un buen estudio, publicado por el Colegio de Arquitectos Vasco-Navarro (Delegación de Guipúzcoa).

S. Pérez (1767-1825), a su regreso de Italia, en 1798, proyectó la parroquia de Motrico, y en 1805 el retablo de la Iglesia de Santa María de Tolosa. Sufrió exilio por «afrancesado», en 1812, y desde su vuelta, entre los años 1815-1821, trabajó en nuestro país, donde es autor del convento de San Francisco y el Teatro de

Vitoria; de la Plaza Nueva, hospital y casas (en las calles Santa María y Ribera) en Bilbao, y al ser nombrado arquitecto municipal de San Sebastián, proyectó la Casa Consistorial (cuya plaza porticada fue completada por Ugartemendía) y la Alhóndiga.

Sus trabajos son hoy el exponente de la arquitectura neoclásica.

1978 - X - 23

ZULOAGAREN GAZTAROKO IRUDIAK

Bilboko Artes Gráficas Grijelmo, S. A., inprimategia, azken urte hauetan, artisten marrazkiz egutegiak argitaratzeari emanda eta aurtengoa Inazio Zuloagari eskainia dator. Era txukunean argitaratutako bost marrazki paregabeak osatzen dute egutegi hau. Testu orri bat ere badu, bi artikulurekin, E. Lafuente Ferrari-k gazteleraz eta idazten duen honena euskaraz. Gainera, barrenean letra txikiagoz itzulpenak datoz.

E. Lafuente Ferrari-k bere artikulua hasieran dion bezala, garrantzi handikoak dira, edozein artistaren obra estudiatzeko, bere marrazkiak, naiz egintza jatorrak izan, esku heziketaz eginak edo solas gisa sortuak izan. Ongi dionez, bere pinturagintzaren argitasunerako dira.

Horrez gainera, neretzat, artistaren sorterrikoa naizenezkero, bestelako ezagugarrikeri ere aurkitu dut. Irudi hoiak Inazio Zuloaga gazte erromantikoaren oroitzapena dakarte. Eibartik mundu zabalera irten baino lehenagoko oroitzak. Behar bada ordurako urruti minak ikutua zen gazte ameslariarenak. Baina artista izan nahizko borroka hartako zirriborro batzuk baino zerbait gehiago diren marrazkiak. Hasierako lan hauek gazte kezkatia gogo agergerri dira. Urkizuko iturria (1888) pintatu zuenetik bere barnez zenbat eta zenbat borroka ez ote zuen eraman bere aita Plazido lantegian (1895) egitea burutu zuen arte. Bere barnetik artista kementsu hura egosten ari zen garaikoak dira, joan zen mendearen azkenaldikoak.

Garai haretan Eibarrek zer hautatu askorik ez bazuen ere, bere gogoak zerbait nabarigarri aurkitu zezakean lekura eramán zuen; marrazki horiek agerrarazten digutenez, herriko bazter polit eta etxerik ederrenak begiz joak bai zituen.

Hor agertzen diren bost marrazkietatik bi Eibar bertakoak dira, beste bat Elgoibarkoa eta gainerakoak ere oraindik Eibarrén gurasoekin bizi zen garaikoak. Gehienok inoiz argitaratu gabek. Donostiako San Telmo Museoan jarri zen azken erakusketan, 1976an, han agertu ziren inoiz argitaratu gabeko marrazki batzuk eta beren artean bi Eibarkotzat ezagutu nituen. Hauetako bat dator orain egutegi honetan. Bestea, Azitaingo bista bat zen, ermitarekin, atzekaldean Untzueta jauregiaren goi partea ikusten zela. Eibarrek ezagutu dituen aldakuntzekin ezta erraz aintzina hartako paisajeak igartzea, eta Zuloagaren lanetan gehiago ere izango dira gure herri hau lehen lehenago zelakoa zenaren lekukotasuna gordeko dutenek.

Joan zen mendearén bukaeran, egon segurú, lan asko egingo zuela hemen bertan, hain langilea zenez. Aurrean aipatu ditugun Urkizuko iturria eta bere aita Plazidoren bitarte hartakoak ditugu Azitaingo marrazkia, Arrateko itsuaren erretratoa, Untzagako Torre zaharra, Zezenak Eibarren eta Eibar bera Isasi gaineretik ikusita, eta beste zenbait. Guziok arduratsu bildu behar genduzke, gazte trebearen arte lanez gainera, gure herriaren aldatetak jakitzeko ere balio dute-ta.

Baina, luzapenik gabe, Grijelmonekoak argitaratu duten egutegikoak adiaraziko ditut:

Lehenik, egutegi azalean, Elgoibarko San Bartolome zaharra, Olasoko muinoan, lehenagoko eliza zenaren gotiko agiri bakarra, Gipuzkoako herri honen hilerriko ate eta kaperatzat bihurtua. Artista bere lanari gogoz helduaz aurrera abiatu zen garaikoa dugu. Ageri denez, modernismo korrentaren erak kutsatua zen ordurako gure artista gaztea. Itxura denez, bere lanetan aurrera zijoala ere, inoiz, gaztaroko oroitzak eramango zuten bere sorterri inguruan lehendik maite zituen toki berezi horietara. Gainera azido-urezko teknikak benderatzeko zituen ahalmenak erakusten ditu hemen. Gaur egun, Olasoko San Bartolomeko atari gotiko hau monumentutzat deklaraturia da.

Barnean, lehen orrian, joan zen mendearen bukaerako Eibar, armaginen herria, Isasi gainetik ikusia. San Andres parrokiaren ingurua eta Untzaga aldea oraindik Ego errekek ebakirik, plaza egin baino lehenagokoa. Lehen partean aurrez dauden irudiak aski lausoturik eta bozeto eraz, inguru guzia girotzeko apaingarri eginak dira, lan orokorraren alaigarri. Artistak, hiriaren eliz inguruan biltzen ditu indarrik gehienak, berak geroagoko agerpen batean adiaraziko zuen araura: bi tanketara jokatuz, hirugarren bat bereizteko eran. Hau da, gainerako guzia sakrifikatuz parterik garrantzizkoena bereizteko. Konposizioan bertan ere kontu handia agertzen du, irudiak behetik gorantz marraz dituela eta argi eta ilunen oreka zeharretara jarriaz, ilunak erdi aldera eramanez. Joan zen mendearen azkenaldikoa da. Marrazki hau, jauregi zaharrenekin batean, bertako aintzinakoena da.

Ondorean, Untzagako torre zahararen ataria, Pizkunde garai-ko jauregiaren arkitekturaren agiria, gure mende hau hasteaz eratsi zutena. Zalantzarik gabe, gure artistaren begi zoliaren atseginzkoa zen hau, geroago Zezenak Eibarren (*Corrida de toros en Eibar*, 1899) deritzan orio-pinturazko laukian erabiliko zuena. 1901an erabaki zen torre zahar hau botatzea, Udaletxe berriaren aurrekaldean plaza zabaltzeko. Marrazki hau era zapalez egin da, baina adi jartzen baldin bagara, laster ohartuko gara hemen ere gaztetxo kezkatiaren konposizio arduratsua nabari zaigula. Holako jauregi baten ataurreak ezin zuen eman era zapala baizik eta geometriaz jokatzen jakin zuen artistak. Lerroz lerro hartu zuen, lur eta atariaren ezkerretik neurri berdineko une argiagoa utziaz. Atea alde batera jartze honekin etxeak berez duen simetria austeak lortu zuen, eta emakumezko irudiekin batean lan guziari bere era zuhurrez bizitasun gehiago emateko.

Laugarrena, beste grabadu polit bat, azido-urez oso ondo landua. Itsas-moilea da. Etxeen arkitekturaren itxuraz Euskal-Herriko itsas-hegalekoa dirudi (1); baina bertako jendeen jantziak era desberdinezkoak dira, bertakoez gainera, Gaztela eta Aragoikoez ohi zituzten soinekoak agertzen bai dira. Zezenak Eibarren zertan lauki hartan bezala, uste dugu, hemen ere, artistaren irudipen edo asmoz bere gutiziazko bihozkadak direla. Gainera, bertan agertzen den zaldunaren irudia *La víctima de la fiesta* gaitzat

1. Zuloagaren aguafuertea. Plentzia-Soraluzeko etxeak. Ibaiaren ordez itsas-moilea eta arrotz jantzidun jendea

erabili zuena da eta *Corrida en Sepúlveda* delakoan ere berriz agertzen dena.

Azkenik, segoviarraren erretratoa. Osaba Daniel zeramikaginararen bidez Gaztelarekin izan zuen lehen harremanen oroitzapenak dakarzkigu. E. Lafuente Ferrari-k artistari buruz egin zuen biografiazko liburuaren lehen argitalpenean dator, 1896-97kotzat. Gaztelako lurak ez ezik bertako jendeak liluraturik hain gogotsu pintatzen hasi zen garai hartakoa dugu. Ikatzez egina, marrazkigile onaren dohainak agertzen dituena. Aurpegia kolorezko puntu batzuekin agertzen zaigu, marrazkiaren pizgarri, pastelezko ikutuak eginaz.

Marrazki horiek artistaren gaztaroko dohainen adiarazgarri dira, munduan hain ospetsua egin baino lehenagokoak, lehen urratsak, pintatzaile izan nahiarekin borrokan ari zenekoak. Marrazki helduak hala ere, Zuloagatarrak etxetik zekarten ohizko

eskola nabarmen agertzen dutela.

* * *

Es una idea muy acertada la puesta en práctica estos últimos años por las Artes Gráficas Grijelmo, S. A. de Bilbao, la de ir publicando en sus calendarios los dibujos de destacados artistas. Años pasados vieron la luz obras de Iturrino, Ricardo Baroja, Goya, etc. y el presente está dedicado a I. Zuloaga. Presentando dibujos de su juventud, de finales del pasado siglo. Dos agua-fuertes y tres dibujos, con comentarios de E. Lafuente Ferrari y el que suscribe, en castellano y vascuence. Preceden a la época de su fama, pero que lejos de ser tanteos informes en su carrera artística, marcan un camino firme hacia sus propósitos. Además, son trabajos que van impregnados de ilusiones y aspiraciones juveniles del que presentía su derrotero hacia lejanos fines. Son el exponente de sus inquietudes de la edad romántica en aquel trayecto que marcan sus conocidas obras La fuente de Urquizu de Eibar (1888), de cuando tuvo que luchar en su intimidad con el color y la forma, hasta gestar el proceso del retrato de su padre Plácido en el taller (1895).

El referido calendario presenta los siguientes grabados y dibujos:

En la cubierta un aguafuerte de San Bartolomé de Olaso, de Elgóibar, puerta gótica del primitivo templo que vino a convertirse en puerta y capilla del cementerio de dicha villa guipuzcoana.

Le sigue una lámina con el dibujo del Eibar de finales de siglo. Un paisaje visto desde el alto de Isasi, con la parte de Unzaga de cuando el río Ego surcaba por su orilla, de antes de convertirse en plaza, y, naturalmente, antes de construir el Ayuntamiento actual, y con la parroquia de San Andrés al fondo.

La tercera de las láminas es un dibujo al carbón, y representa la portada del viejo palacio Torre de Unzaga, de Eibar. Palacio renacentista que fue derruido al comenzar el siglo para condicionar la plaza actual. Este palacio le sirvió de fondo para su obra al óleo Corrida de toros en Eibar (1899).

En la cuarta lámina, reproducción de un grabado al aguafuer-

te, muy bien trabajada en esta faceta poco conocida de Zuloaga, se presenta un puerto marino, que la arquitectura de los edificios le denuncia como rincón de la costa vasca, aunque los atavios de sus imágenes no correspondan al lugar (2).

Y, por último, el retrato del segoviano que nos trae el recuerdo de una de las primeras muestras de sus contactos con Castilla, concretamente con Segovia, donde a la sazón destacaba como ceramista su tío Daniel.

Estos grabados y dibujos muestran las tempranas dotes personales del artista en época anterior a su fama universal, en su etapa inicial, en su lucha para ser pintor. Y son el exponente de un dibujante maduro, donde se deja entrever el magisterio de dibujo de tradición familiar en los Zuloaga.

1978 - II - 13

- (1) Itsas-moiletzat egina dena, nere adiskide Ramiro Larrañagak ezagutu du eta artikulu baten bidez aditzera emana du Soraluzeko Baltegieta kaleko Iturburuko etxeak direla. Ikusten denez, puntu hontan, Zuloagaren fantasia guk uste baino urrutiago joan zen.
- (2) Mi amigo Ramiro Larrañaga ha identificado las casas de este grabado que, según el, son las del paraje llamado Iturburu, en la calle de Baltegieta de la villa de Placencia de las Armas. Lo que nos hace ver que la fantasía de Zuloaga, en este caso, fue mucho más allá de lo que nos imaginábamos. (Ved su artículo «Un grabado enigmático de Zuloaga» en La Voz de España del 6 de enero de 1979).

J. OLABE pintorearen ehungarren urteburuan

San Andres jaiekin Eibarren egin denik onena kultura gaiak eratzea izan da, eta hauetan hamairu urte daramazki arte erakusketa bereziak antolatuz. Aurten, filateliako erakuste bereziaz gainera, arte mailako erakusketan Jazinto Olabe zenaren txanda tokatu zaigu, bere jaiotzaren ehunurte-burua denez.

M. Flores Kaperotxipik «Arte Vasco» (Buenos Aires, 1954) liburua atsegin hartan zionez, J. Olabe eibartar artista honek gora-goko mailak merezi zituen, hain ona izanik hain guti ezagutua zenez. Eta Eibarrek inorekin zorrik bazuen, Olabe pintorearekin izan du, hainbeste grabadugile eta diseñugileren maisu bikaina zen aldetik Eibarko industriaren aurrerapenak berakin zer ikusia duelako. Eta, aurten hala bete du aspaldiko zorra, berebiziko erakusketa ederra eratuaz.

Azaroaren 29an ireki zen erakusketa hau, udaletxeko kultur gelan, abenduaren 15era arte iraungo duena. Eibarko artista elkarteak jarria da eta hemendik Donostiara eramatekotan dira. Honela, Donostiak era izango du artista hau ezagutzeko aukera. Egia esan, 1948an jarri zuen artista berak Donostiako Udaletxeko geletan eta Carlos Ribera zenaren goresmenak jaso zituen. Baina, hala ere, ez du izan merezi zuen hainako aipamenik.

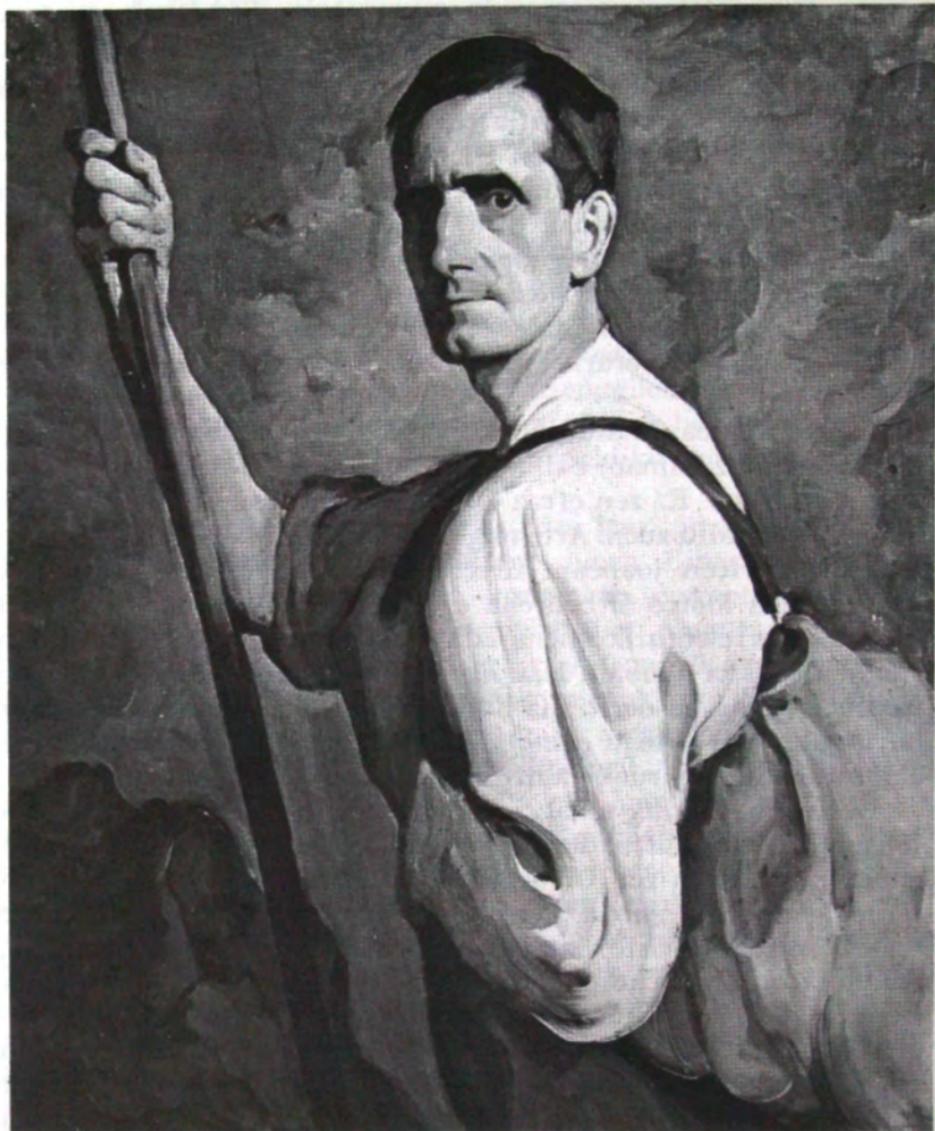
Jazinto Olabek bederatzi urte zituelarik, bere familiarekin Argentina-ra joan beharra izan zuen eta han bere haurtzaroko urteak igarotzean agertu zuen dibujurako zaletasuna. Bere lehen-gusina Mariari hamabi urte besterik ez zituenean egin zion erretratua agertzen zaigu mutiko bizkorraren lekuko. Krnensek deiturako hugriar bat izan zuen dibujuko lehen irakaslea. Hamazazpi urtekin itzuli zen Eibarrera eta handik lasterrera sartu zen Madrid-eko San Fernando eskolan. Eta hemen ezagutu zituen garai hartako maisu handiak ziren Moreno Carbonero, Anglada Camarasa, Eduardo Chicharro eta beste. Ikasleen artean bere kideko zituen Arrue eta Zubiaurretarrak, baita ere Arteta bera, Olaberen dibujugintza hain estimuan zuena.

Madrid-ik berriz Eibarrera itzuli zenean, herria maite zuelako eta humilla izateaz gainera aski barnekoia zelako, hemen bertan gelditu zen eta hemen bertan burutu zuen bere pintura lana.

Lanik gehiena erretratugintzari emana izan zuen. Tarteka bes-
telako gai batzuk ere erabili zituen, batez ere euskal etniari lo-
tuak. Lanik bikainenak ordea, bere gisa estudioz lantzen zituen
buruak ditugu noski; orain jarria den erakusketa hontan «Estu-
dio» izenez daudenak, Miren Ojanguren eta Eduardo Iraegi tar-
tean direla, edo Takio bera. Hauek, bere gogoz modelotzat kalean
hautatzen zituenen buruak dira. Hoiiek duten bizitasuna eta ko-
loreen armonia bera paregabeak dira. Hoietan, gainera, pintzelak
ere solteago zeramazkin, eta ez besteetan solte ez zeramalako,
horixe bai ezetz, zeren Olabe ezertan maisu bazen, pintzelak di-
bujak zeritzanari erarik solteenean eramaten bai zituen bere
dohainak.

Hasiera batean, naturala den bezala, San Fernando eskolako
kutsu handia zeraman, baina lehen lehenetik agertzen zuen bere-
kiko nortasuna. Ez zen erraz konformatzen zena eta bere bereak
hobetuaz jarraitu zuen. Artista guziak bezala, Olabek ere aldakun-
tzak ditu urteen joanean. Erretratugintzako mailarik altuneak
hartu zituen Mateo Orbearena egin zuenerako. Behar bada hau
izango da erretraturik onena edo onenetako bat. Gerratea baino
lehentxoagokoa nonbait. Hau da, 1930. urte ingurukoa. Ordurako
bazituen Ama ona deritzana bezalako obra landuak, klasiko eraz
burutuak (1901 urtean egin). Gaietan argitsuago nabari zen, eta
erretratuetan inguruak iluntzea oso berea zuen.

Gerratean gauzak aldatzen ditu, baina baita gizonen uste eta
jokaeretan ere izaten du bere eragina. Eragin hau, zalantzarik
gabe, handia izan zen Olabegan ere. Txirio-kalean zuen bere es-
tudioa gerrarekin guztia erre bai zen. Bertan galdu zituen pintore
honek anitz lan. Urte batzuetan apenaz hartu zituen pintzelak,
eta emaitzarik gabeko une luze hori ere ez zen alperrikakoa izan.
Bere barnean izan zituen nolabaiteko etendurak, nolabaiteko etsi-
penak, baina berriz ere desegitze haietatik altxatuaz ekin zion
gogo berri baten bultzadaz. Era berritzearen lekuko, hor dugu
Indalezio Ojangureni egin zion erretratua, 1945ekoa. Argi berria
dakar. Zepiak ez ditu utziko, kolore hauek izango ditu inguru-
aren nagusi; baina, behar bada, lehen aldiz ekarriko zituen bazte-
rrak zerbait ubelez nahasturik agertzea, geroagoko erretratu-
etan maizago eta indartsuago agertuko diren ubelak. Eta, adinez au-

1. Ojanguren fotoafo ospetsuaren erretratoa, J. Olabek oriopinturaz egina

rrera, kolore biziagoak, argiagoak, alaiagoak zituen gogoko.

Pintzelak argitzeaz, neurri berean, ajola gutiago jartzen zuen dibujoaz, baina bai arduratsu begiratuko zuen lauki bakoitzaren egitura, konposizioa, masaren oreka ondo gordeaz armonia orokorra zainduaz. Era hortatik kutsatu zen «fauves» joeraz, eta bere azken lanak era hontatik joango ziren: Granujia (hala esaten zaio Eibarren «rapazuelo»ri), Famili gaztea eta Erromeriatik bidez bide deritzatenak lekuko.

Katalogatze zehatz bat urtez urte egin ahal balitz, interesgarria litzake artistaren eboluzioa aztertzeko. Ohar hoiiek izan bitez azterketa lagungarri.

Gure artistok, zoritxarrez, ez dute aski kritika beren barne gogoen eta sentipenen ezagutzarako. Dena dela, bere berri gehiago jakin nahi duenak, jakin beza, Biblioteca: Pintores y Escultores Vascos delako sailean VII. liburuko 67 zenbakia J. Olaberi eskainia dela.

* * *

Estos últimos años, concretamente desde 1964, la fiesta patronal de San Andrés en Eibar se caracteriza por sus manifestaciones culturales, siendo la principal actividad las extraordinarias exposiciones que se vienen celebrando.

Eibar tenía contraída una gran deuda con el pintor Jacinto Olave que al frente de su academia de dibujo tanto contribuyó en la formación de profesiones industriales. Y el presente año, al cumplirse el centenario de su nacimiento, la Asociación Artística Eibarresa ha organizado una exposición antológica del pintor en la sala de cultura del ayuntamiento eibarrés, inaugurada la víspera de San Andrés y que permanecerá abierta al público hasta el día 15 de diciembre, y que luego se trasladará a San Sebastián.

En esta exposición se muestra un dibujo al carbón, retrato de su prima María, realizado cuando el artista tenía tan sólo doce años y sirve de testimonio de su precoz inclinación a las artes.

Ingresó en la Escuela de Bellas Artes de San Fernando, donde conoció a los grandes maestros de la época: Moreno Carbonero,

Anglada Camarasa, Eduardo Chicharro, y otros. Teniendo como condiscípulos a los Arrúe, Zubiaurre y el propio Arteta.

A su regreso de Madrid se instaló en Eibar con su propio estudio y como profesor de la academia municipal de dibujo.

Destacó como retratista, aunque en ocasiones abordaría temas de etnia vasca. Sus trabajos más extraordinarios son los estudios de cabezas, el que figura en dicha exposición con ese título, Miren Ojanguren, Eduardo Iraegui y Takio, por ejemplo. Para la mayoría de estas realizaciones se sirvió de modelos que el propio pintor elegía en la calle. La viveza expresiva y la armonización cromática de estos estudios constituye quizás lo más extraordinario en el conjunto de su obra.

Supo imprimir sello propio en coloridos acertados, con delicadeza, sin disonancias, con predominio de sepías, carmines violáceos en veladuras, usando poco las tierras y mucho los colores minerales. Hallaremos un color muy peculiar en sus violetas, amarillos y carmines, llevados al lienzo con extremada sensibilidad.

Como todo artista, Olave también tuvo su propia evolución, y aquellas influencias académicas de los años primeros se fueron disipando en el transcurso de los años, inclinándose en los últimos años de su vida por el influjo «fauves» de la escuela parisina. En él, hay una primera etapa desde los ortodoxos cánones de San Fernando, con La Buena Madre, hasta el retrato de Mateo Orbea, probablemente realizado hacia los años treinta. El trauma de la guerra civil, con la pérdida de su estudio que fue pasto de las llamas con parte de su obra, le condiciona la primera gran transformación. Y sus pinceles se iluminan con acentos amarillos, con impregnaciones verdosas y violáceas, como testimonia el retrato de Indalecio Ojanguren (1945). Al que le seguirán Consuelito, el retrato de su esposa, El piropo y alguno de sus autorretratos marcan esta transición para desembocar en su etapa final con acentuaciones de influjo fauvista: Regreso del mercado y Leda (que no se han expuesto en ésta), Rapazuelo, Regreso de la romería, La joven familia, etc.

Para sentar las bases de un digno estudio de este artista convendría determinar cronológicamente su obra. Se comprenderían

mejor sus íntimas preocupaciones en la trayectoria de su evolución. Donde finalmente se observa una despreocupación por el dibujo acabado, pero manteniendo pulcra y perfecta la composición de sus obras, consciente de los valores en el equilibrio de masas, y una alegría desbordante hacia los colores luminosos. Sin duda una transformación profundamente meditada por el artista.

1977 - XII - 5

ARRUE ANAIAK

Iragan otsailean bete ziren ehun urte Arrue anaietatik nagusia Abandon (orain Bilbo barneko dena) sortu zenetik. Alberto, 1878ko otsailaren 3an jaio bai zen. Euskal-pinturaren eskola hartako maisuetako bat zenez, zordun agertzen nintzen ongi merezia zuen artikulu bat egiteko. Asmoak asmo, nere zorra bete baino lehen bere anai gaztearen hil berria heldu zait. Rikardo, egun guti dela hil bai da Caracas-en.

Arrue anaiak lau ziren, eta ez hiru, Joakin Adán-ek uste zuen bezala. Laurak artistak, Parisko inpresionisten estilo ondotik ari zirenak. Alberto eta Josek, beren lehen ikastaroak Antonio M.ª Lekuonarekin egin zituzten, gero Parisen osatzeko, eta hoiek beren aldetik Ramiro eta Rikardo anai gazteagoen maisu izan ziren. Postinpresionisten giro inguru hartan, lau anaiok elkarregandik desberdinak ziren, bakoitzak bere pertsonalitate berezia gordez. Izan ere, hala gertatu zen gure mende honen lehen parteko pinturagintzako mugimendu hartan. Akademietan ohi ziren era berdintsu eta aspergarriak utziaz, artista bakoitzak bere libertatea hartu zuen, bakoitzaren adibide berezietatik jardunaz.

Alberto zen pinturan mailarin altuenak hartu zituenak. Urdinak, berdeak, gorriak... kolore biziak zituen gogoko, eta oso ongi eramaten zekien bere oihaletara, garbi eta ongi ordenaturik. Euskaldun gizartea erabili zuen gaietan eta erretratugintzan oso ona zen. Arabako Museoa dagoen Arraindunarena eta bere anai Joseren emaztearena eta Juan de la Encina-rena ditugu lekuko.

T. Meaberena gordetzen zen Eibarko «Casa del Pueblo» zelakoan. Oso erretratu ona. Baina gerratean ez dakigu zer burubide eram zuen. Geroztik ez dakigu lauki horren berririk. J. M. Uzelay arduratu zen bere bila, baina alperrik. Alberto, anaien artean onenetakoa izateaz gainera euskal-pinturaren eskola hartako garrantzitsuenetako bat ere bazela esan genezake.

Jose ordea, zeharo beste era batekoa zen. Kolorez argia, irudiak marra ilunez zehatz markatuaz pintatzen zuena. Albertok etnia gaiak erabili bazituen, Josek folklorea zuen maite. Erromeriak, jolasak, azokak, kirolak..., erarik umoretsuenean agertuz, maiz barregarrikeriak eta inoiz arlotekeriak. Kolorezko argitasunak ekialde urritietako artegintzakoen kidekoak hartu bazituen ere, gaien aldetik flamendarren joera zuen. Bere lanak ikusteaz nori ez zaio bururatzen Brueghel, Teniers edo Steen-en oroitza? Gaiak arlotetzat jo direlako edo, nere ustez, iduritzen zait ez duela izan merezi duen hainako begiramenik.

Ramiro Arrue moteltxoagoa zen. Gazterik joan zen Donibane Lohizunera eta Euskal-Herriko ifarraldean egin zuen lanik gehiena. I. Zuloaga eta Pako Durriorekin oso adiskide zen. Gaztetxotatik hasi zen goi mailako fama hartzen eta Durrio ahalegindu zen hain adiskide zuen Gauguin-en pinturagintza sakon ezagutu zezan, baina ez zuen bide hori hartu. Ez bai zen erraza Ramiro Ziburu, Donibane eta inguru hoietatik ateratzea. Hemen ordurako hedaturik zen Paris-ko estiloen era haiek laket zitzaizkion eta hemendik landuz jardun zuen. Kolore sepiak eta urdinarreak maizenik erabiltzen zituen. Lauki batzuk Seurat-en teknika eraz egin zituen, puntilleozko pintzeladaz eta kolorez aberats. Muga-zandiko paisajeak, laboraritza eta arrantza lanak eta dantzak erabili zituen gairik nagusienetakotzat.

Eta, orain hil den Rikardok, lau anaien artetik kolorerik bizi-nak erabili zituen bere pinturagintzan, zeren «fauves» joera laket zitzaionez, hori, musker, urdin, gorri, guziak erarik gordinenean erabiltzen zituen. Nork esan zuen Euskal-Herriko pintoreak kromatikaz oso pobreak direla? Rikardogan ezin behintzat holakorik esan. Bizkai-gipuzkoetako herriak eta jendeak pintatu zituen, batez ere itsas-hegalekoak, eta hoiekin batean Paris-ko zenbait bazter.

Rikardo, ofizioa ongi zekien artista genduen eta pinturaz gainera zeramika eta esmalteak ere egin zituen. Arte tipietarako joera honek ospetsua egin zuen. Gure artean galdurik zen arterik zaharrenetako zen zeramikaren berbizkundera opa zuen, eta bestalde, baita ere, esmaltez Limoges-ko denbora oroigarriak nola-bahit berriz piztearen nahia agertu, arte tipi hoiien bidez. Gerrak uxaturik munduz mundu irten zen eta Ameriketara aurkitu zuen bere babesa. Azken berrogei urtean Caracas-ko Escuela de Artes Plásticas-en irakasle izan da, 1942rako han sortu zuen Venezuelako lehen esmaltegintzazko eskola. Nekeza izango zaigu gerrarekin zer galera izan dugun igartzea. Gure herriak hain beharrezko zituen eskolak herbestaturik, zurtz gelditu ginen. Etxean hain beharrezko genituen kultur gaiak, gure herriedeok, munduz mundu zabalduz aritu ziren. Euskal-pinturaren eskola, askorentzat hain diskutigarri izan dena, 1937an sakabanatzeaz betiko etenda gelditu zen.

Jarraipenik gabe gelditu ziren ikaskuntza haiek ordeak, gure egunotan aurkitu dute hain beharrezko zen erantzuna, eta mugimendu orokor baten barnean, artista bakoitzak bere askatasuna galdu gabe datoz egungo artista berriak, gure mendearen lehen parteko haien gogo berakin, bakoitzak bere barne-gogoak aske, lau anai Arruetarrak bakoitzak bere aldetik aurkitu zuen libertate zentzu berakin. Hau egiztatzeko, ikus Bilboko Patronato Pro-Arte de Bilbao, «Proa» elkarteak argitaratu berri duen «Euskadi Margolaritzan», 1978, deritzan liburua, gaur eguneko hirurogetahiru artistaren lanak osatzen dutena, eta bere sarreratzat Jon Eluak jarri duen poesiak berdin balio du gure hizkuntzarentzat eta gure artistentzat:

*Ez ezazu utz
zure orde
inori hitzik egiten.*

*Ez eta
beste batzuk
nahi dutena
esate araztea.*

*Mintza eta azal
askatasunez
zaren bezalaxe.*

*Zure etxea zabal
gizon zintzo eta
langileari,
errespeta ditzan
eta babesa maitatu.*

* * *

El pasado febrero se cumplía el centenario del nacimiento de Alberto Arrúe, el mayor de los hermanos artistas, que eran cuatro y no tres como erróneamente se suponía Joaquín Adán. Deuda contraída la mía, la de traer a esta columna la personalidad de Alberto. Pero antes de cumplir mi propósito me llega la noticia del fallecimiento del último de los hermanos Arrúe; pues Ricardo acaba de morir en Caracas a la edad de 88 años.

Alberto, José, Ramiro y Ricardo eran cuatro personalidades muy importantes de aquel movimiento pictórico que se desarrolló en el país desde finales del pasado siglo hasta la última guerra civil que le dejó desmembrado por diversos países de los dos continentes.

Los cuatro hermanos habían nacido en Abando (Bilbao). Alberto, quizás el más destacado de todos, estudió primero en la escuela de Antonio María Lecuona, tolosano que estableció su academia de arte en Bilbao. Pero le ayudaron a desentrañar los secretos del oficio los ya consagrados artistas Guinea y Aramburu. A continuación pasó por la Escuela de San Fernando de Madrid, para educarse bajo la experta dirección de Moreno Carbonero, y luego marchó a París como otros paisanos suyos de la época. Prendió por las líneas postimpresionistas, desarrolló su obra con temas etnográficos vascos preferentemente, pero también destacó como buen retratista.

José, su hermano inmediato, recibió enseñanzas bastante paralelas a Alberto. Sin embargo, realizó una obra bien distinta.

Su ejecutoria, diáfana, sin atmósfera alguna, se asemeja a la pintura oriental, pero su temática humorística recuerda a los viejos flamencos.

La pintura de Ramiro es más acartonada que la de sus hermanos, verdes y sepias predominan en sus lienzos, y los asuntos que trata son por lo general paisajes laburdinos —pues vivió la mayor parte de su vida en San Juan de Luz—, faenas del campo y de pesca y bailes.

Ramiro y Ricardo recibieron sus primeras enseñanzas artísticas de sus hermanos mayores Alberto y José, pero todos pasaron por las escuelas de Bilbao y París, donde desarrollaron sus libres criterios para ir forjándose cada uno a su manera, como era esencial característica de aquel movimiento de artistas vascos de la primera mitad de nuestro siglo.

Ricardo, que acaba de fallecer, tenía inclinación por la cromática «fauves», pero además, desarrolló en las llamadas artes menores la cerámica y los esmaltes. Exiliado en Venezuela, siendo profesor de la Escuela de Artes Plásticas de Caracas, creó en aquel país la primera escuela de esmaltadores.

Los hermanos Arrúe han sido el exponente más claro del sentido de la libre expresión del aludido movimiento de pintores vascos, que conscientemente supieron realizarse con plena libertad individual. Tarea ésta incomprendida en su época y que hoy se considera primordial en el desarrollo de las artes plásticas. Por esto, el Patronato Pro-Arte de Bilbao, «Proa», ha sabido presentar su hermoso álbum antológico de obras recientes de pintores del país, «Euskadi en la Pintura», 1978, con la acertada poesía de Jon Elua:

*No consientas
que otros
hablen por ti.*

*Ni te hagan hablar
lo que otros
quieren que digas.*

*Habla y expresate
con libertad,
tal como eres.*

*Abiertos tus lares
al hombre
honesto y laborioso,
que respeta tu casa
y aprecie tu hospitalidad.*

1978 - III - 20

ZUBIAURRETARRAK

Gure mende honen lehen parteko pintatzaileen mugimendu eraginkorraren barnean sartu beharrezkoak ditugu Zubiaurre anaiak ere. Valentin Madrid-en sortu zen, bere aita Garaitarra erregeren Korteko musikaria bai zen, zenbait opera eta sinfonia-ren egiela. Beste ania, Ramon, Garain bertan sortua. Baina bi anaiok han eta hemen bizi izan ziren.

Sortzetikako gor-mutuak ziren biak. Hontan oinarriturik esan zituen J. Ortega y Gasset zenak berebiziko astakeri handi haiek; «Ser vasco es, sin más, una renuncia nativa a la expresión verbal. El misterioso pueblo vascongado posee un idioma elemental que apenas sirve para nombrar las cosas materiales y es por completo inepto para expresar la fluencia figuitiva de la vida interior». Gure hizkuntza hain elementala izanik ez dakit zergatik kostatzen zaien erdaldunei euskara ikastea. Elementalak erraza behar luke izan. Baina, behar bada Ortega y Gasset-ek etzekien, horixe bai etzekiela, 1571-rako Testamentu Berria euskaratua zela, eta hortarako gauza materialetatik haragoko abstraziozko hizkuntza bat ere behar zela, eta abstraziozko hizkuntza hori, J. M. Barandiaranen bilketa lanetako herri literaturan ere aurkituko dugula. Baina, hau jakitzeko ere, euskal kultur gaiak euskaraz irakurri behar. Hau da, euskaraz jakin behar. Eta, nola daiteke euskararik jakin

gabe hau epaitzea? Ah! Holakorik anitz egin digute bertako eta herbesteko erdaldun jakitunek.

Banco de Bilbao-k Bilbon bertan noizikpehinean eskaintzen duen Euskal-Herriko pintatzaileen erakusketen artean, egunotan, Zubiaurretarrena jarri du. Eta, erakusketa hauetan ohi duen bezala, liburuxka bat ere argitaratu du, M. Llano Gorostizaren aurkezpenez.

Valentin Zubiaurre (1879-1963) Madrid-en bertan lehen arte ikastaroak egina zen, gero Italia, Frantsia, Belgika eta Holandan zehar museoak eta anitz kolezio ikusiaz gogoz hornitzeko. Ikastaro eta ibilaldi hauetan lagunkide izan zuen bere anaia Ramon (1882-1969).

Lehen akademi kutsu hura laster utzi zuten biak, estilo berezi bati oratuaz jarraitzeko. Laster jabetu ziren gogozko estilo berezi horrekin eta geroztik hil arteraino era berean pintatzen jarraitu zuten. Urteetan era berdintsuko lanez arituz. Hala ere, lan guziak

ez zituzten maila berean burutu. Badira nahikoa gora behera gaiak hautatzean eta laukiak lantzean. Herrietako jende apalak zituen maite eta hauek ziren oihaletara eramango zituzten gaiak, herria bere bizibideetan, jaietan, ohiturak oro bilduaz. Irudiak oso geldi jaso zituzten oihaletara, hortarako bereziki aurrean jarririk zeuden bezala, zutik edo eserita, ezertariko mugimenturik gabe, lehengo familiak fotografiatzeko jartzen ziren bezala.

Euskal-Herriko gaiak erabili zituzten gehien bat, nekazari eta arrantzaleak bertako paisaje meharretan. Baita ere, Segovia aldekorik asko dute, eta Ramonek Holandakoak ere bai.

Inpresionisten ondotikako kromatikaz aski ongi baliatu ziren eta beren koloreak biziak dira; hau da, koloretsuak, kontrasteak bizi agertuz, bai kolorez eta bai irudiak paisaje barnean ebakitzeaz

Valentinen laukiak landuagoak dira, koloreak ere kontu gehiagoz armonisatuak, eta batez ere bere lanetan anaia baino berdintsuagoa da. Ramon ordea, desberdinagoa, gora behera handiagoak nabari dituena, fauve koloreetara maizago jotzen duena; Adibidez, Holandan pintatuak nabarmen ageri dute kromatika hori. Biak ziren etnia baten inguruko sinbologia oro bildu nahirik pintatzen zutenek, batez ere Ramon. Honek, gehienetan zama gehiegiz kargatzen zituen bere lanak, ontziz eta paisajes, dantzari eta jendez bete beterik.

Era askotako ontziak jasotzen dituzte, batez ere lurrontziak, zeramikazkoak. Euskal-Herrian Talavera-koak erabiliak ziren, noski, eta hauekin batean bertakoak. Aspaldi uste nuen bere kuadru hoiek ez ote ziren izango Euskal-Herriko zeramikaren agiri bakartzat geldituko; baina, zorionez, Enrike Ibabek bere gisa anitz urtean bildu duen lan isilaren fruitutzat lan eta erakusketa ederrak agertu dizkigu. Hemendik aurrera badakigu nora jo, Zubiaurrearren laukietatik aparte.

Euskaldun jende jatorra pintatzeko joera hau ez zen jende burgesaren eskariak betetzeko egina, batzuk uste duten bezala, ez. Orduan horrela pintatzen zuten artistak, gaur abstraktoz pintatzen dutenek bezala, ez ziren ongi begiratuak edo ez behintzat jendearen gustokoak. Orduan oraindik erromantikoen erak eta historia gaiak maiteago zituzten dirudunek, eta artistak, oraingo aurrerazaleek bezala, ez ziren ongi ikusiak. Zubiaurretarrak, au-

rrezaletzat zeuden, inoiz naif joerak azalduaz, Ramon-en lanetan bezala. Gainera, behar bada bestek baino errespetu gehiago izan baldin bazuten, ez dugu ahaztu behar beren arreba R. Gutiérrez Abascal (Juan de la Encina) kritikoarekin ezkondua zela. Bera bai zen Zubiaurre anaiak koloreeri ematen zekien transparentzia haregatik honako hau esan zuena; «Más que pinturas, son hermosas vidrieras a pleno sol».

Dena dela, Iturrino, Arruetarrak, Barrueta, Etxebarria, Arteta eta beste zenbaitekin batean, gai eta pintatzeko eragatik, Bilbo inguruan mende honen hastapenetan loratu zen mugimenduaren barnean sartu beharrezkoak ditugu Zubiaurretarrak ere.

• • •

Estos últimos años el Banco de Bilbao nos está brindando exposiciones pictóricas con obras de autores que formaron aquel

importante movimiento de comienzos de nuestro siglo, con su epicentro en el propio Bilbao. Esta vez se expone la obra artística de los hermanos Zubiaurre. Presentando un librito ilustrado a color con prólogo de M. Llano Gorostiza.

Los hermanos Zubiaurre, Valentín y Ramón, ambos eran sordomudos, hijos de un músico y compositor de la Corte, autor de óperas y sinfonías. Esta mudez de los Zubiaurre fue motivo para que José Ortega y Gasset pontificara, sin mayor conocimiento de causa: «Ser vasco es, sin más, una renuncia nativa a la expresión verbal», y otros disparates que resultan mayúsculos viniendo de un hombre de su talla. Si el vascuence fuese una lengua elemental, hoy no tendríamos los problemas que nos plantea su aprendizaje, ni sin su abstracción le hubiera sido posible a Leizarraga vertir la Biblia en pleno siglo XVI. Huelga decir que la sordera y el idioma no impiden desarrollar las artes plásticas y no quisiera pecar con perogrulladas.

Los dos hermanos desarrollaron temas costumbristas, y no precisamente por imposición de los compradores, puesto que no les fue posible la venta de igual estilo y temática hasta haber alcanzado cierta fama. Aunque tuvieron principios académicos muy brillantes y lindantes a lo clásico, se lanzaron a la búsqueda de un estilo propio y limitándose a él desarrollaron toda la obra a lo largo de sus vidas. Siguiendo el mismo repertorio temático, subrayando una y otra vez los mismos tipos populares, por lo general vascos, alternando con otros lienzos de segovianos y otras regiones castellanas. En Ramón, que se observan influencias fauves, se recogen asimismo tipos holandeses.

Ambos se caracterizan por la viveza de color y la rigidez de las figuras, y sus obras resultan graciosamente ingenuas, y a la vez de gran sinceridad. Tal vez radique ahí el éxito que alcanzaron.

1978 - V - 8

JOSE MARIA UZELAY

Busturiko Txirapozukoak izan ziran XVIII. Mendearen azkenaldera San Mames portzelana fabrika sortu eta aurrera eroan ebenak. Staffordshire-ko jatorria eta antza baeuken be, Penintsulan egin ziran portzelenarik onenatarikoak ziran Busturiakoak. Honegatik, Txirapozutarrak baeuken aspaldi aspalditik arteetarako joera eta Josemari Uzelay, 1903an Bermion jaio bazan be, Txirapozutarra zan amaren aldetik eta arte zaletasun giroan etorri zan mundura, gurasoegandik hainbeste portzelana, pintura lauki eta esku-izkribu zahar jaso ebazanez. Gaur bertan, Txirapozun bizi da Uzelay eta han gordetzen ditu belaunaldiz jaso dituan arte ondasunak eta agiri zaharrak.

Josemari Uzelayren gurasoak inginiere karrera erakustea nahi eben, baina semeak gaztetxotatik erakutsi eban arteetarako joera. Honegatik, gaztetxo zala eroan eben Txirapozura, uri handietatik urrinduaz arte zaletasunetik alde eragingo eutsen usteaz. Baina, Busturiako Txirapozu bera, neoklasiko etxe handi eta ederra, arte-zale batentzat «arte-pozu» atsegina zan, bere grina edo joeretatik aldendu beharrean lehen baino gehiago pozuratzeko. Eta, holako zerbait gertatu jakon Josemari Uzelayri be. Ez zegoan barruan eroian arte garra itzaltzerik. Ume umetatik arteetarako iratzartu zanak pizturik zeroian gar hori eta, urteak aurrera, gurasoak ez eben euki beste erremediorik semea bere gogozko edo berezko bidean libre itxi baino.

Hogei urtegaz Paris-era joan zan, eta han, G. Urrutia eta J. Aranoa bizkaitarregaz bateaen, Pantxo Cossío-regaz lan-gela berbera erabiliaz, han ihardun zan pintura ikasketetan. Ondorean, bere lanean eten bagerik jarraitu dau eta frutu ugari emona da.

Aurtengo udabarrian, Kultur Kontseinaritzan arteari buruz egin behar izan neban lehen lenatariko bat, gerra ondoren Bermioko Batzokitik hango Ertzilla-torrera eroan eben Uzelayren obra handi bat berriz Batzokira itzultzeko jestioak egitea izan zan. Eta igaro dogun azaroaren 24an, Bilboko Galeria Artetan, bere lanen erakusketa antologiakoa idekieran euskaraz eta erdaraz agurrezko berba batzuk egin nebazan Josemariren ohorez. Orduan esan nebanetik zerbait hemen barriz gogoratu gura dot.

Joan zan mendean Regoyos, Guiart eta Guinea-rekin hasita, Antonio Maria Lekuonak Bilbon eukan pintura eskolaren inguruan artelarien iraultza piztu zan, eta Euskal Herriko pintoreak laga eben Madrid-eko San Fernando Akademiako bidea eta Paris-era jo eben. Ondoko aldakuntzetan Paris-ko estilo barriak izango ziren hemengo artisten iturri. Eta, gure mende honen lehen parte haretan ikaragarrizko mogimentua sortu zan Euskal Herriko artegintzan, batez be Bilbo inguru honetan.

Arte honen berezitasunak inpresionismo eta postinpresionismo giroak berakin ekarren argi, kolore eta teknika barriak zituan ezaugarri, eta hemen, hemengo semeak, bertako gaiak, gai herrikoiak oinarri. Hortik sortu zan Euskal Herriko Artisten Elkarte, Bilbon bertan, eta horren inguruan Euskal Pinturaren Eskola deritzaiona. Eskola hau hain diskutigarria bihurtu bazan be, inork ezin lei ukatu bere nortasuna eta bere egitekoa. Eskola honetara errenditu zan D. Vázquez Díaz bera be eta hemendik eroan ebazan haize barriak Madrid-era. Ekintza horretatik aldi barri bat sortu zan pinturagintzarentzat. Bilbon eta Bilbotik sortua eta zabaldua, horren eraginetik Donostian Martiarenaren eskola, Nafarroan Zigarena eta Araban Maezturera (Lizarran urte askoan jardun bazan be, Arabako eraginak berari zor eutsan gehien). Eragin guzti horren pintorerik berezietakoa eta famatuena Aurelio Arteta izan zan, baina aurrelarietan Iturrino zan buruetako bat. Regoyos-ek inpresionismoa ekarri eban lez, Iturrinok «fauvismo»arekin era barrituaz. Arrue anaiak, Zubiaurre anaiak eta beste pintore aipagarri asko sortu ziren mugimendu haren inguruan. Guziak joera barrietatik zetozen, kolorez eta gaiez ber bertako joerak sortuaz. Baziran gaiaren aldetik gehiago arduratu ziranak, beste batzuk pintatzeko eraz gehiago arduratu ziran lez.

Pintatzeko eraz gehiago arduratu ziranen artean, fauvismoaren eraginetik abiatu ziranak ditugu. Bide hau lehenengo hartu ebana Iturrino izan zan. Izan be, Henri Matisse-ren laguna izan zan. Bere ondotik, kolorez eta pintatzeko eraz arduratsu etorri ziranak J. Etxebarria, J. Tellaetxea eta J. M. Uzelay.

Euskal Pinturaren Eskola haretakoe, libertade handiaregaz jokatu eben eta bakotxak bere joera berezia landu eban, bere go-

gotik zetorkiona eginaz. Honegatik, lehen batian fauvismoaren joeratik abiatu ziranak be, oinarri horretatik hasita bere bidea jarraitu eban, bakotzat bere nortasuna landuaz eta zainduaz, eta hemen dare Eskola horren balioak.

Uzelayk pintura argiak erabiltzen ditu, «luminoso» esaten diran horretakoak, beste inork baino lehen, berde, urdin, bioleta, gorri eta orizkarak berezko argia sortuaz. Marroi eta sepiak asko erabiltzen ditu. Hau da bere joeretako bat. Baina, arabeskoaren erritmoak maite ditu eta lauki beteak egiten ditu. Argia, bizia, atmosferarik gabekoa. Irudiak estilizatuak ditu eta lan guztiaren konponketan holako surrealismo kutsu bat nabari da. Baina, surrealismotik baino urrago dago, hiperrealismotik. Hau da, errealismo berri bat, gaur egun modan dagoana, baina Uzelay berrogetakak urteak aurreratu zana. Bestalde, dibujo ona dauka, berezkoa, eta berez erritmoak bilatzen dakian eskuz egina. Paris-en ikasketetan egin ebazan lanak kendu ezkeru, hasiera hasieratik ikusi geinke holako joera berezi bat. Irudimena eta eskua alkarri bat eginaz daroiaz eta kasik igarri barik be betiko joeretatik jardungo da. Hirurogetamar urte igarota be gaztaroan hartu ebazan joeretatik iraunez. Hola ikusten dira bere lanak Bilbon ideki daben erakusketa eder honetan.

Paris-tik itzultzean, gerra aurretxoan, lan asko egin eban gure herrian. Bilbon Arte Ederretako maisu izan zan Julian Tellaetxe bere lagun maitegaz batean, eta gerratean biak izan ziran, Euskadiko gobernuak izendaturik, arte zaintze eta gordetzen arduratu ziranak. Gainera, kargu horretan zirala, Picasso-ri «Gernika» laukiaren enkargua euron bidez egin jakon.

Gerra ostean herbesteratua izan zan eta Ingalaterran lan asko egin eban. «Caronia» itsasontzia edergarriz hornitzetik Wiebridge-ko High Pine Club apaintzera arte. M. Flores Kaperotxipi eta M. Madariagak euren liburuetan dakarrenez, «Queen Mary» itsasontzirako be edergarriak egin ei ebazan.

Handik itzultzean, 1950. urtean ideki eban lehen erakusketa Bilbon bertan, Galeria Arte dalakoan. Geroago «Bilbao» petrolio itsasontziaren edergarriak egin ebasan. Ordurako, baita be, Pio Baroja-ren «El País Vasco»-ren lehen argitalpenaren dibujoak.

Euskal Pinturaren Eskola deitu zan mugimenduaren azken le-

kukoa dogu. Euskal Herriaren historia guztian ezagutu dan eskolarik handiena eta iraultzaileena; gerrak desagin ebana. Espainiako Akademiaren bide itxieri uko eginaz era barriak ekarri zituen, artista bakotxaren libertatea erakutsi ebana. Honegatik, asko zor deutsegu, eta Josemari Uzelay mogimendu haren azken lekukoa dogunez, herri guztiaren omenaldia merezi dau.

Bere obra hor dogu, libertate zentzuaren seinagarri. Ikus eta gogoetara itzuli, Josemarik ondo merezia dauka ta. Berak, bere askatasunean, gauzak ez ditu pintatzen ikusten dituan lez, baina bai sentitzen dituan lez. Hala da bere izatea, jatorra ta zintzoa.

. . .

El día 24 de noviembre, un grupo de amigos nos reunimos en la Galería Arteta, de Bilbao, para rendir homenaje íntimo al último de los representantes de la tan debatida escuela vasca de pintura que afloró a primeros de nuestro siglo en el entorno de la capital vizcaína. Un modesto homenaje para el gran pintor José María Ucelay.

Ucelay nació en Bermeo en 1903, pero vivió desde niño en la hermosa mansión de Txirapozu en Busturia. A la edad de veinte años marchó a París a estudiar pintura con sus paisanos G. Urrutia y J. Aranoa, y compartió su taller con Pancho Cossío. A su regreso al país, desde 1933, realizó importantes obras, con muchísimas exposiciones. En 1936, siendo a la sazón profesor de la Escuela de Bellas Artes de Bilbao, junto con Julián Tellaeche, fue el encargado de la vigilancia y recuperación de arte durante la guerra. El fue uno de los que intervino en el encargo de la obra «Guernica» a Picasso.

Estuvo exilado en Inglaterra, donde decoró el trasatlántico «Caronia» (según M. Flores Kaperotxipi y L. Madariaga también el «Queen Mary») y realizó los murales de High Pine Club, de Wiedbridge.

Regresó en 1949 y al siguiente año expuso en Galería Arte de Bilbao. Y, entre otros trabajos importantes, en 1960 hizo las decoraciones para la cámara regia del petrolero «Bilbao».

Dentro de la escuela vasca, con los estilos importados de

París, hubo dos grandes corrientes que todos tenían bastante en común: el empleo de materia y luz; que unos se distinguían por su temática del país y otros por sus matices pictóricos. A éste pertenecían entre otros Iturrino, Echevarría, Telleche y Ucelay, quienes se distinguían en su matiz más que en el asunto.

Su pintura, muy personal, tendente al surrealismo, influenciado en el color por la corriente fauvista, pero que en el fondo ha sido él un adelanto del hiperrealismo.

Muy acertado ha sido el juicio de Benjamín Palencia en la presentación del catálogo de esta exposición, al manifestar: «A José María Ucelay le alcanza el mérito de ser un renovador capacitado y decidido. Por su inspiración y el quehacer personalísimo de su obra, le ha valido ser considerado el precursor del realismo, que ha llegado a formar escuela en el estado español, casi cuarenta años después de que Ucelay lo iniciara».

1978 - XII - 2

BASTERRETXEAREN IRUDIAK

Begien aurrean daukat Nestor Basterretxearen liburu ederra. Txukun argitaratutako liburua. Artista baten obra agertzeko erarik aukerakoenean.

Luze haina zabal hogetahamabost zentimetroko neurria du eta ehun ta hogetiru orrialde. Testu guti, baina aski. Kolorez eta beltzuriz, artistaren irudiz argazki bete beteak, argiz ongi jarriak obra hobeto ikusten laguntzen dutela.

Dituen testu laburrak bost hizkuntzatan datoz. Aurkezpen labur bat du atarikotzat. Eta Kosmogonia saileko irudiak ditu lehen lehenik. Honegatik, Kosmogoniako irudi hoiek ulertu eta sentitu nahi baldin baditugu, ene ustez, 124. orrialdean datorren oharra irakurriaz gero lanok ikustea hobeto iduritzen zait. Hemen dakarrenez artistaren etorriaren jatorrizko iturrien berriak.

Euskal-Herriko mitologia zaharrean oinarritzen da Basterretxearen Kosmogonia, herriaren sustrai sakon adiarazgarrietan

murgilduaz irudi unkigarrien bilaketan, gorderik dauden gogomenak aditzera emateko. Abstrakzioz, egituren neurrian biltzen dira Nestorren emaitzak. Gogamenezko mundu hura bermamitu nahian dabil. Gure lehenak, aintzinako mitologiak, gaurtik gerora begira jarraipenezko zentzua izan dezan, herri batek berean bere-tik geroa aurkitu ahal izateko. Lehenak sortu zuen metafisikaz jabeturik. Izadi Amarekin, sorginkerizko ospakizunekin, egunero-ko lan eta heriotzaz; ahoz aho etxetiko ondore berotik gurega-naino heldu den kosmogonia, dramatikoki eta bortizki sortutako mundu bat bezala agertzen zaigularik. Hala aitortuko digu egi-leak berak.

Ideia hoiek eraman zuten artista bere bidean, irudimenari amain emanik, barnetikako etorriari gogoia idekirik, eta hara hor bere fruitu umatuak. Nornahiri sentiarazteko eran. Hauek lasai ikustean nere bihotzak ere izan du zirrararik aski. Bai, Nestor; artearen alorrean beharrezko den euskal nortasunaren agerkai bezala dira zure lan hauek, herria sentitu duenagandik herria sentiarazteko. Eta, bat nator zurekin: ezinbestekoz eta hil-biziko guztion kultur-politik berpiztearen garai honetan, Artearekiko aitopen-indarraren sentimendu garbiz ari zeranez lanean —era egokian jardun ere—, argi berrien eta gogo-aberasgarriaren behin-behingo tresna bait da Artea.

Eskaintza ederra zurea. Guziok holako jokabideak hartzen baldin baditugu, oraindik garaiz helduko gara gure herria altxatzeko. Gogoaren pizkundeak ondotik dakar gainerakoa.

Kosmogonia saila da liburuaren laurdena baino gehiago: Ake-larre, Intxixu, Idittu, Ehiztaria, Illargi-Amandre, Hamalau-zanko, Majue, Aker-beltz, Mairuak, Torto, Ostadar, Argizaiolak, Triku-harri, Bost-haizeak, Gaueko, Eate, Mari, hor daude liburuaren lehen partean, gehienontzat ia hain ezagunak egin ziren irudiak. Ondorean langintza horietarako erabili zituen zenbait zirriborro, artistaren gogoetaren adiarazgarri. Baina baita ere Illargi-Aman-drearen irudiaz baliaturik egin zituen «collages» haiek 36/37 orrialdeetan datozenak. Bilaketa lan hoietatik sortu zituen Ma-muek ematen die sail honi bukaera.

Erdi aldean itsasgizon eta arrantzale euskaldunen gorazarrez-ko monumentua, Branka bultu saila, eta euskal sineskera zaha-

rrren oroitzaz Eguzki-lore saila dakarzki. Lau orrialdetan, kolorez.

Hilarrien saila dator urrengo. Euskal-Herrian hain bertako egin ziren hilarri biribiletan oinarriturik. Hilekiko itxurapenaren irudi zaharrak, ezaugarri berriz diseinaturik, herriari berriro eskuratzeko asmoz eginak. Lanabes, erlijiozko sigilu, izen-deitura eta abar, irarriz agertzen ziren gehienetan; baina, inoiz, baita ere, sigilu abstraktoz, eta hoietara jo du Basterretxeak ere. Herriotza bera bezala, misterioz inguraturik.

Liburuaren barna, sail bakoitzaren etenduran gainerako berezigarriak dakarzki, eta Hondarribiako Illurmendieta baserriak ere bere lekua du, zeren baserri hontan bai du Nestorrek bere lantegia. Eta bere ondotik, J. M. Barandiaran, J. Oteitza, K. Mitxelena, J. M. Moreno Galván, B. de Otero, G. Celaya, P. Manteola eta J. Plazaolaren aburu labur batzuk agertzen dira.

Egileak toki agerietan dituen lanak beste sail bat osatzen dute. Hauen artean Iztuetari monumentua, itsasoan hildakoei eta abar. Guzien artean, behar bada berezientakoa, Arabako Lasarte herriko eliza erromanikoan apaindu zuen aldareaurrea.

Azkenik, egilearen antologia, 1945etik gure egunok arte ekarri duen eboluzioaren muestratzat. Oso beharrezkoa holako liburu batean bere artegintzako gogoetak ezautzeko.

Nestor Basterretxeak sorketa hartu zuen artegintzaren helburutzat, eta gure herriko sineskera eta ohitura zaharrak gaitzat. Oain hor ditugu gizon honen irudimenetik sortu diren lanak, lehenean oinarriturik gerora begira nortasunezko gogoetan irautzen.

* * *

Una obra magníficamente presentada constituye el álbum dedicado a la última producción del distinguido escultor Néstor Basterrechea.

Una introducción del autor y breves párrafos y varios comentarios, puestos en cinco idiomas, son los únicos textos de la obra profusamente ilustrada con fotografías en color y blanco y negro. Se concede lugar prioritario a las realizaciones llevadas desde hace más de cuatro años, bajo el compromiso de «una la-

bor de introversión en las raíces más profundas y sugerentes de nuestro pueblo, para interpretar con imágenes tangibles —con esculturas significantes— las ideas implícitas en nuestros primeros gestos de tribu, que en un milagro de supervivencia iban a concretarse en la realidad de nuestro singular pueblo vasco». El autor manifiesta su empeño de recrear aquel universo mental de nuestra peculiar y remota mitología, que dio origen a una metafísica primaria, con la presencia conminatoria de unos dioses tutelares, las indomables fuerzas cósmicas, la Madre Naturaleza, las celebraciones mágicas, las labores cotidianas y la muerte; cosmogonía que ha acudido hasta nosotros desde la herencia familiar y cálida de la tradición oral, para revelárenos con un mundo dramático y vigorosamente nacido. De estos conceptos surge la obra de Basterrechea. Toda una galería que rememora nuestras divinidades mitológicas.

La primera parte está dedicada a la cosmogonía vasca y las diversas formas derivadas del mismo concepto. Las estelas funerarias inspiradas en viejas estelas discoideas completan otro importante capítulo de esta obra. Y tras el intercapítulo, donde se muestra estudio y taller del caserío Illurmendieta, de Fuenterrabía, vienen las monumentales esculturas expuestas en lugares públicos del país, donde se aprecia la variada realización del autor y su recia personalidad como gran artista. Y, para completar la obra, una antología del artista con muestras desde 1945 hasta nuestros días, como un amplio panorama de su evolución artística.

La obra reafirma en gran medida las proposiciones hechas en aquel manifiesto de 1966, que a Basterrechea le contaba entre sus firmantes. La obra expresa la admirable constante mantenida por su autor en pro de una línea artística creacionista, basada en inspiraciones del fondo de nuestra cultura popular. Obra bien ejecutada, con asuntos que harán meditar a las nuevas generaciones.

1978 - III - 6

F. BEORLEGI, I. LARRAÑAGA ETA D. TXOPITEA ARTISTAK EIBARREN

Uste gabeen, baina atseginez beterik ikusi ditugu Beorlegi, Larrañaga eta Txopitearen erakusketak aurtengo Eguberrietan. Hirurok, bakoitza bere aldetik agertu zaizkigu Eibarko saloirik ederrenetan. Hoiien obrak ikusirik, egitan, Gorutz taldea osatzen duten artistok gorantza ari direla esan behar.

Lehenengoak, Fernando Beorlegik, Udaletxeko kultur gelan jarriak ditu bere azken orio-pinturazko lanak. Lan hoiiek, gaiaren aldetik, bizitzaren zentzugabeko izatean, absurdoan, oinarritzen dira eta mozorro itxurazko gizon eta abereak gauzeekin nahasian jartzen ditu. Inoiz ez dakizu non den gizona, abere gorputzean. Irrizko ziri-sartzea ote? Batzutan, makina, abere eta naturaren artean ez dakizu gizakumea non den edo noiz den. Zaldien manifestapenaren aurka sartu da zezena, makinaren zatiak osatuko dute gizona, aurpegi hustudun irudiak dira eskale; eta maiz, bizitza oro ihauteri da, eta maskaradun mamuak ez dakizu noiz diren abere edo noiz gizon.

Izatearen usteak hortik daroaz egileak. Materiaren aldetik, beti bezala, F. Beorlegik, pintatzaile eskolatuaren ekintzatik daroaz bere laukiak. Hein batean, flamendar pintatzaile zaharren oroitza dakar, baina Goya eta Gutiérrez Solanarekin ere ezin ahaztu. Gainera, aguafuertezko grabadu batzuk ere aurkeztu ditu, dibuju betegarri baten bidez Goyaren teknikak berritzen dituen.

Gelaren erdian, esan beharrean gara, Marino Plaza —hau ere Gorutz artista taldekoa baita— zeramikaginaren lurrezko eskultur eder bat jarri duela.

Eibarren Donostiako Aurrezki Kutxa Munizipalak duen gelan ordea, Iñaki Larrañagak jarri ditu bere azken ekintzaren lanak. Abstraziorik handienetakoak dira. Azken aldi hontan, lauki zuriak sigiluzko marraz erabilia da, eta hemen datza berriz ere adiarazpen berdintsuz. Barnegogozko zerbaiten eraginetik aurkeztu nahi duenaren agiriak dira. Eta, oraingo erakusketa hontan, badirudi zehetasun gehiagoz nabari dela, eta obra konprenitu ahal izateko, gomitazko txartelean artista berak argitaratu duen poesia irakurri beharra dugu:

*Nere aitari
haren afusilamenduaren
40. urtemugan
eta
edozein biktimari
edozein lekutan
edozein kausagatik.*

Berez garbia den kosmosa gizonak lordindu du, orbandu du, eta bere lorratzak hor ditugu lekuko, kósmos zuri gardenaren zabalean, lorratz beltzak, zikinak, lekuko direla.

Edo ez ote dira, natur izate garbian gizonak uzten dituen lorratz zikinok salatu beharrezkoak? Ezin uka ikusle bakoitzaren gogoetarako eginak ez direnik, eta barne ilunagoen argi bila bul-tzatzen du gure gogo. Oraingo hontan hemendik abiatu zaigu gure artista, gogoeta aztertzearen hildotik.

Materia soiltzat paper zuriak ditu, lauki zuriz ongi hornituak, apain eta txukun agertzeko, baina gizonaren lorratz zikinak hor daude, inoiz baino nabarmenago, bakoitzak bere gogoetan ihar-dun dezan.

Gorutz taldeko artistarik gazteena den Daniel Txopiteak Lan-kide Aurrezkiko gelan jarri du bere lanaren erakusketa. Azken boladan aztigaiak eta hauen inguruko begizkotasunak eta abar erabiliak zituen, euskal mitologian oinarriturik. Baina, oraingo honetan, euskal jantziak eta zurezko egiturak hartu ditu bere oihaletarako. Gazte honek, beti bezala, era berezian hartu ere. Pertsonajeak kanpotiko jantzi hutsezkoak direnez, azalezko itxu-raz apaindutakoak, baina barnetik hutsak. Kosmos zabalaren eremuetan aurkitzen diren gogo hustuak salatzen dituelarik. Per-tsonak ez dute gogozko betegarririk eta azal huts dabilta bizi-zako bideetatik, trapuzkoak balira bezala.

Materia erabiltzeko eraz, inoiz tarreak ebakirik edo zatiturik eta hurrengo, beste lauki batzutan, inguruari loturik kolore oro-korrean girotuz. Zer esanik ere ez, pinturaren teknikak ongi menderatzen dakiela eta bai egituraz eta bai kromatikaz, maisu dela.

Dibuju batzuk ere aurkezten ditu, bost serigrafia, bakoitzetik

500 alekoa. Beltzuriz eginak dira, ekialde urrutikoak ohi duten teknikaz eginak, oihalak moldez harturik.

Erregenak arte irekita izango diren hiru erakusketa hoiek merezigarriak dira. Gure egunotako artista aurrera zaleen artean toki berezia merezi dutenetakoak baitira Gorutz taldekoak. Hauek ikusteko, Eibarrek merezi du bisita bat.

* * *

Es admirable el conjunto de la obra que el grupo Gorutz expone simultáneamente en tres salones de Eibar.

En la sala de cultura del Ayuntamiento, F. Beorlegui explaya un mundo fantástico y a la vez absurdo, donde el hombre se confunde con los animales y las cosas. Toda la existencia de misántropos sarcásticos donde la vida parece un eterno carnaval, con seres enmascarados, desfigurados como espantajos en su angustia existencial o en una ridícula sátira. Con ejecución impecable en composición y temática.

Presenta además una serie de aguafuertes con técnicas que rememoran al mismo Goya. Donde también se muestran las planchas grabadas en cobre, en las que el visitante puede apreciar el trabajo del artista.

Dentro de la misma sala, Marino Plaza, el ceramista que compone el cuarto miembro del grupo Gorutz, muestra una figura escultórica de mujer desnuda.

I. Larrañaga, a su vez, expone en la sala de la Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián cuadros blancos, limpiamente presentados en sí, pero con manchones en sus espacios. Sugerentes de todo un claro cosmos salpicado por la acción del hombre, como nos hará pensar en la poesía de presentación:

*a mi padre
en el 40 aniversario
de su fusilamiento
y
a cualquier víctima
en cualquier lugar
por cualquier causa.*

Esta dedicatoria la vemos estrechamente relacionada con la muestra plástica del artista.

A su vez, Daniel Chopitea expone en las salas de la Caja Laboral Popular. Pintor que de sus simpologías del mundo étnico vasco ha derivado hacia bultos arropados que cubren un vacío interior, y que a veces figuran espantajos con apariencias externas y sin alma propia. Quizás simbolicen la existencia humana, respondiendo a una vida sin sentido.

El que siempre se ha preocupado por la línea estructural, en algunas de estas obras, bien como fondo o bien como armazón a modo de maniqués, pone de manifiesto estructuras que en algunas de sus últimas producciones son el propio asunto o tema central. La materia, rica en policromía, está tratada a la perfección. En su mayoría con la figura cortada y en alguna armoniosamente engamada.

Presenta, además, una colección seriográfica obtenida por procedimientos de tejido a la manera oriental.

Es admirable el progreso de su propia superación en el grupo de artistas Gorutz. Consideramos que queda bien justificada una visita a la villa armera para contemplar la obra de estos artistas.

1978 - I - 2

J. M. TELLERIA-ren artegintza

Gure mende honetan gizarte arazoak artegintza gaietara eramatea, zenbait kritikorentzat, lehenagoko etnografia gaiak erabilteza zenez, pekatu zen. Nik ez dut holakorik uste eta denak dute tokia bakoitzak bere lekuan. Banco Bilbao-k Artetari eskainitako liburuan salakuntza hori egiten du Llano Gorostizak, pekatu balitz bezala. Baina Artetaren lanak etnografia eta gizarte gaiak noiz eta noraino diren diskutigarria izateaz aparte, miseria eta behartsuak soilik ezin ditugu hartu gizarte arazo bezala. Langileriaren mundua manifestatzeko, beste era batzuk ere badaude eta toki zabalago honetan jarri behar dugu Arteta, Euskal Herri-

ko langintzak eta langileen bizitzak oihaletara hain zoragarri eramaten jakin zuen Arteta.

Baina, bizitzaren eboluzioan, belaunaldi bakoitzak bere teknika edo ikuspegi berriak eman beharra du. Honegatik, gaur, ez dago Artetaren eraz pintatu beharrik; haren denbora joan zen eta denbora berriak era berriak eskatzen ditu, artegintza sorketari lotzen baldin badiogu. Eta hau hola den agiri ederra adiarazten digu Joxe Mari Telleria segurar gazteak Donostiako Galeria Estudio delakoan jarri duen erakusketaz. Orain aurkezten digun azken serie hontan Ihauteriak ditu gaitzat. Ez da pinturan lehen aldiz erabili den gaia, baina gizaldi bakoitzak bere erara erabili du. Adibidez, hor dugu Bruegehel XVI. mendean, baina bestelako teknika eta kromatika erabiliko zigun Gutierrez Solana-k gure mende honen lehen partean; beraz, ez da inor harritzekoa eta bai artista txalotzekoa, tratamendu berri batekin gai bera plaza-ratzeaz.

Historiak eta etnografiak erakusten digu mendeak zehar ere munduan gauza berri guti dugula, teknikatik apartekorik. Eta Euskal Herriko Ihauteriak ere bere lekua behar zuten gure artisten lanetan.

Etnografia gaia, bai. Baina oraindik bizirik den etnografiatik hartu ditu Telleriak bere gaiak. Izan ere, artistak kronikagile izan litezke, edo izan behar dute.

Galzorian badaude ere, oraindik aurkitzen dugun bizitzatik ari zaigu. Joxe Marik, bere lehen aldian, 1960-70 urteetan, Lurra erabili zuen bere serietzat eta 1975-76an «Atzo», uzten ari garen bizimoldeetako lanetan oinarriturik ibili zen. Orain, bere azken lanez, hemen dugu Lantzeko Ihauteria.

Bitartean beste lan polit bat ere burutu zigun, 1976an Jakin-ek eman zuen Axularren *Gero* liburuaren seigarren argitalpenari dibujo txukunak egiteaz. Liburuaren edergarri hoietan alperkeria du bere gaitzat. Badirudi gure zenbait ahuleziari erantzunezkoa dela. Ez alperrak garelako, baizik gure herriko giroan pentsamendu eta artegintzan aritu izan direnek, maiz, maizegi, alper fama izan dutelako. Axularrek kultur jakintzatik eta Txirritak herri eskolatik lan handi eta ederrak eskaini zizkiguten, baina hala ere, alperrerian bizi ziren ustean anitz badira.

Telleriaren lanak ezagutzen dituen erraz ohartuko da gaztetxotan hartu zituen bide zehatzak jarraitzen dituela, ber berak egun batean hautatu zuen eraz.

Irudiak, maizago desirudituak, urdin, muzker, malba, narrez, gogortasunik gabe, bortxa gabe, koloreok islaz isla elkar gaineratuz, urdina gailen dela, irudien argiekin eta ondoko sakonez jokatzen du. Inoiz, itxura batean, fotogramak edo argazkigintzako negatiboak balira bezala. Tarteka jartzen dakien kromatika beladurak irudi antzeko guziaz baliagarriago egiten dute.

Era honekin, Telleriak, bere taxura berezi bat lortu du. Kolore eta teknika horren bidez euskal etnografian murgildu zelarrik, galduaz doazen bizikerak bere plastikaren bidez jasoaz. Lan garrantzitsua berea.

Ihauterietako zomorro irudi hoiei oso ongi datorkio Telleriaren pintatzeko era, aurpegiz gorde-estalizko irudiok argiz alde-rantzizko ondoren bikainak lortzen bai ditu.

Gainera, Ihauteriak ere, Euskal Herri guzian direnik bereziak hautatu ditu, Lantzekoak. Joxe Marik ohituak gaituen eraz, urdina ugariago dela, hor azaltzen zaizkigu Miel Otxin, Zaldiko, Ziripot, txatxoak eta perratzaileak, pertsonaia misterioitsuak, gaur ulertu ezinezkoak, baina aintzinako sineskeraren hondarren lekuko direnak.

Erakusketarako atera dituzten orrietan Edorta Kortadiren idazki bat dugu, Telleriaren lanak irakurtzen edo ikusten lagunduko digun oharrez. Garaian idatzi duenaren bukaeran oso ongi adiarazten digu bere asmoa: «Artearen funtziorik garrantzizkoenetariko bat, honetan datza: gizarte erlazioak argitaratzean, hori dela bide gizonari errealitatea moldeberritzen laguntzen diolarik».

* * *

José María Tellería expone en Galería Estudio de San Sebastián su última serie de óleos. Tellería que desde muy joven sigue una trayectoria bien definida en cuanto a estilo y técnica, y que ha sabido mostrarnos temas monográficos del país, esta vez recoge en sus lienzos toda la trama del Carnaval de Lanz.

El Carnaval ha sido motivo pictórico de grandes artistas, en-

tre otros se sintieron apasionados por el tema Brueghel, Goya y Gutiérrez Solana. Cada cual había dado una perspectiva propia desde su época y latitud. Pero el carnaval vasco no había tenido artistas que lo interpretaran con todo un conjunto de obras sobre dicho motivo, y es Tellería quien ha sabido interpretar con sus modernos y ricos pinceles. Sus colores y sus formas figurativas destacan a un artista de recia personalidad.

Es a la vez un artista que testimonia los valores étnicos puros y vigentes aún, pero que han entrado en fase de extinción.

Edorta Cortadi le presenta con datos para una lectura interpretativa, y al final hace un brevísimo resumen de la historia artística de Tellería.

El artista plástico, una vez roturado el campo del paisaje (serie Lurra. 1960-70), va poco a poco adentrándose en las viejas entrañas del ser humano: el trabajo (serie Atzo. 1975-76), la fiesta (serie Ihauteria. 1977) al mismo tiempo que utiliza un lenguaje iconológico tomado de los más modernos máss-media. Como puede apreciarse: dialéctica a todos los niveles: formal e ideológico. La propuesta de lectura ofrecida por Tellería está ahí. Ahora el lector tiene que hacer la suya.

1977 - II - 28

J. L. GOENAGA

Aspalditik ezagutzen nituen Donostiako Aurrera jatetxean ipintzen zituzten laukiak. Natur usaia zekarten jatetxe honen geletara, landaren giroa, udaberri edo naiz udazkeneko belarren koloreak giro baretsuan edo haizeak mugiturik, ihesik doazen lainoak, lurraren hezea eta bere babespeko mila egoera desberdin eta bizi mota, abar eta orbel bustiak edo hauek sutan kixkaltzen. Guzi hauek nabari zituen bertako hormetan zintzilika zeuden oihal abstraktoetan mendizale honek.

Duela pare bat urte, pintatzeko era horren gailurrera heldua zen lan hoiengile zen artista: Juan Luis Goenaga.

Han jakin nuen lan hoiek burutzen zituenak bere plastikagintza Ernio mendiren babesean dagoen Alkizan kokatua zela, bakardadeetako eremitari bezala. Izan ere, natur bizitzarik gardenenaren taupotsak nabari ziren lan haietan.

Egun batean Alkizaraino heldu nintzen, artista bere giroan ezagutu nahirik. Inguruak ikusi nituen, baina elkarrizketarik ez nuen lortu. Ez baita gauza erraza Juan Luis-ekin mintzatzea. Zubiurretarrak berez ziren mutuak, baina Goenaga naturarekin soilik mintzo da; gizonentzat mutu balitz bezala. Neri ordea, beren obrak gogozkoak zaizkidan artistak beren lan tokietan bisitatzea eta bertako giroaz jabetuaz elkarrizketak edukitzea gustatzen zait. Alkizan ordea, huts egin nuen.

Hala ere, aurtengo udaran elkarrekin egin genuen bidaia luze batean aste osoz zenbait elkarrizketetan parte hartzeko aukera izan nuen; eta nik uste baino hiztunagoa zela ohartu nintzen. Jakina; ez ni hainakoa. Lagun on bat aurkitu nuen eta solas ederrik bete genuen.

Naturaren aurrez aurre egindako gogoetatik sortzen da Juan Luis Goenagaren obra. Bestalde, ofizioa ongi dakiena da.

Juan Luis, oraindik oso gaztea da; Donostian jaio zen 1950. urteko urtarrilaren 9an. Haurtzarotik zekarren arterako grina eta hamazazpi urtekin hasi zen pintatzen. Lehen aldi hartan irudiz, baina gero abstraktora jo zuen, 1969an Alkizara joan zenetik.

Alkizan bertan, naturarekingo harremanez biziago eta aberatsago itzuliko ziren bere paletako koloreak: okrezko lur koloreak, urdin eta musker ilunak eta hotzak, edo naiz gorritzara bero gorriak, gama edo tono inguru bateratuan erabiliko ditu. Naturan aurkitzen ez duena, baserrietan aurkituko du. Hormetako harriak, zura zaharrak, habeak, emango diote gainerako koloreak eta txurak hornitzeko haina.

Baina, abstrakzio hoiek burutzean, duela bi urte, bide berriak urratzeari eman zion. Naturan edo etxeko xoko ilunetan irudi lausoak agertuz. Irudi hauek, inoiz ihauterietako moztarroen gisakoak eta urrengo Etako gudariak antzera. Hori bai, kolore okre ilun bateratuak eta pinturagintza beraren testura oso ondo gordeaz.

Udaran, Polonia-ko gure bidaia hartan urduri zebilen gure

mutil hau. Bere barnean egosten zetorren eraberritzeko gogoeta burutu zuen nonbait eta lanerako gogo bizia sortu zitzaion. Inoiz, damu zen Alkizatik irten beharra ere. Hau dela ta, bidaia lagun ginen J. Elua ta biok oso kezkatuak geunden, ia artista honen pintzeletatik oihaletara zer sorketa berri irten behar zen. Eta, hala gertatu ere. Artistaren aldi berri bat da udatik honakoa. Hil honen lehenengotik Bilboko Bellas Artes museoan idekia duena.

Aldi berri hontako gaiak joera erotikoak dituzte. Irudiak ez dira orain hain lausoak, kolore biziak maizago ditu, eta akelarre kutsua nabari da non-nahi.

Irudi hoiien giroa, bere ritmo ta guzi, Rubens-en joeretatik doa, Tintoretto-kin ahaztu gabe eta Greco-ren formekin nahasturik. Inoiz irudi barregarriak ere bai, baina urrengo Saturno izugarri itsusia aho zabalik. Aintzinako irudiak oraingo fantasia eta aztizaleen kutsapenezko eleberrietako literaturatik irtenak. Gauza harrigarririk ez zaio falta. Denetatik sail bereziena, neska-mutil zalantzazkoak beren egoera keinu eta mugimenduekin.

Aberatsa da artista honek bere barnean daroan mugarik gabeko gogoeta ahalmena. Bestela isila baldin bada, artezko mintzaira aberatsa du.

• • •

Juan Luis Goenaga, joven pintor donostiarra, próximo a cumplir los 29 años, cuya producción pictórica he seguido con interés desde hace unos años a través de lo que él iba exponiendo en el Restaurante Aurrerá de la calle Urbieta, siempre consideré por la singularidad en los asuntos y materia. Del figurativo expresionista pasó a una abstracción basada o inspirada en la naturaleza: hierbas, aire, tierra, fuego..., en sus diversos aspectos y estados de las distintas épocas del año. Al culminar aquella serie, hace un par de años, pasó a la de los encapuchados, con siluetas de figuras difuminadas o semidifuminadas en el fondo de los lienzos.

Para Juan Luis es importante la solución de las composiciones bien equilibradas engamar en tonalidades uni-predominantes sobre un fondo oscuro y que generalmente discurren en verdes,

azules, ocres o sienas.

El presente año su producción creativa ha derivado a figuras mágicas, eróticas, con gestos y posturas grotescas asociables al carnaval vasco o italiano. La línea ondulante de sus trazos recuerdan las figuras rítmicas de un Rubens o un Tintoretto. En esta ocasión utiliza colores más vivos, añadiendo los claros sobre los fondos más oscuros. Y en su temática predominan impresionantes seres dionisiacos y andróginos, llevado a los lienzos con soltura y valentía, y manteniendo los valores del tratamiento de la materia, con las texturas que siempre le han caracterizado a Goenaga.

Una pequeña muestra de sus períodos precedentes y la producción última, realizada desde el verano del presente año, expone con gran éxito en el Museo de Bellas Artes de Bilbao durante todo el mes de diciembre. Y, según noticias, la misma exposición pasará en el mes de enero a las salas del Museo San Telmo de San Sebastián.

1978 - XII - 18

HERRI ARTEARI BURUZKO LIBURU BAT

Duela zortzi urte argitaratu zuen Luis Pedro Peña Santiagok *Arte Popular Vasco* deritzan liburua. Orduan uste genuen bezala, harrera ona izan zuen publikoaren aurrean, aspaldiko urteetan antzerako libururik aukitzen ez zenez. Harrera on hau egiztatzera datorkigu obra honen laugarren argitalpena.

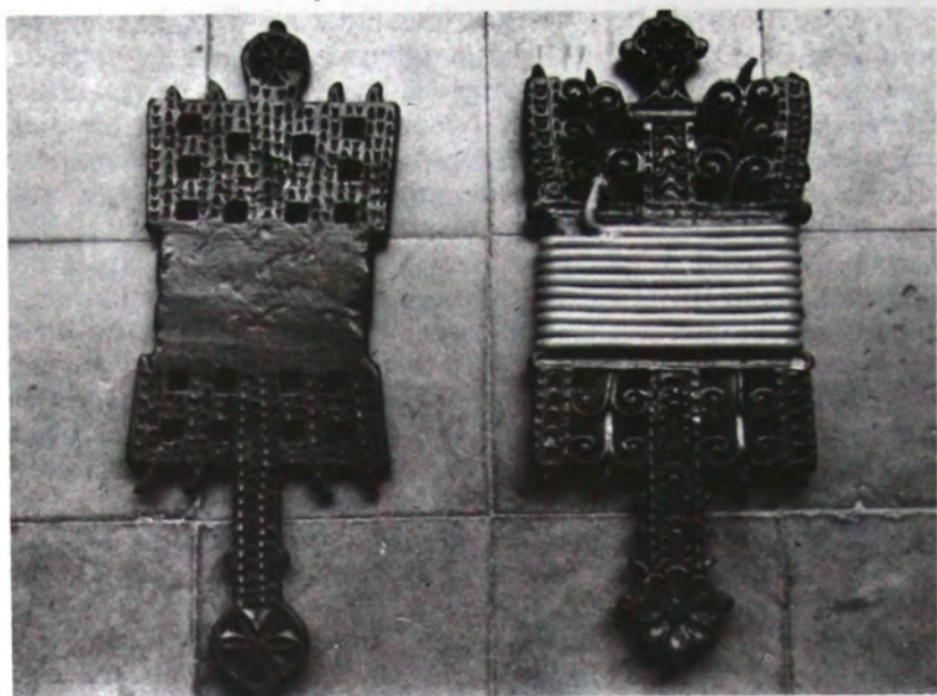
Laugarren argitalpen hau aurpegi berriarekin agertzen zaigu. Testua lehen lehena du, Julio Caro Barojaren sarrera hitzez gehitua, baina edergarriak, Lugea-ren dibuju hautatu batzuk aparte, fotografia bikainez hornituak datoz. Txertoa editorialaren sail berri baten hastapena denez, neurri handiago batean dator, 29 x 23 zentimetroz, «Illargi Amandrea» deituaz, N. Basterretxearen siguluz eta gure mitologian oinarriturik. Ongi etorria izan bedi, bai sail berri hau eta bai birargitaratze hau.

J. Caro Barojak bere sarrera hitzetan ongi dion bezala, gai hontaz ezagutzen den bibliografia laburra hitzaurrean jasotzen denez, hortaz ez dago ezer gehiago esaterik, baina bai esan dezakegu, Luis Pedro-ren liburu honetan lehen eskutik jasotako material berri asko aurkituko dugula.

Garai bakoitzeko arte estiloak, gutiago edo gehiago, bere eragina izan dute gure herrian. Erromanikoak, gotikoak, pizkundeak, barrokoak, denak izan dute edo denetatik hartu du zenbait influentzia, baina etilo guzietan eman dio joera berezi bat herri arteak. Zeharo autoktonoa den arterik ez dago, ez hemen eta ez Europako beste herrietan ere. Denak dute elkarrekin zer ikusia, eta herri batzuk beste batzuk baino gehiago agertzen dute berekiko bereizkuntza hori. Gainera, nortasuna ematen dien bereizkuntza hauek ere aldakorrek dira, gure herrian hilarriak, argizaiolak eta zenbait irudik duen bezala, beste herri batzuetan beste gauza batzuk dira bertako nortasuna agertzen duten gauzak. Eta, fenomeno hau, hasi jantzietatik eta altzarrietatik ohituretara arte hola aurkituko dugu.

Musika, literatura, dantza eta jolasak ere sartzen dira herri artean, baina Peña Santiagok bere liburuan jasotzen dituenak plastika arteak dira: irudi, pintura, dibujua, altzari, ontzi eta arkitektura batez ere. Beste gaietaz idatzi diren liburuen berri, lehen argitalpenari neronek gertatu nion hitzaurrean ematen dut, beren espezialitatez gai aparteko batean sartzen direnez. Era berean, orain berriz argitaratzen duen hitzaurre horretan, plastika arteaz orainarte eginak ziren lanik berezienen berri ere ematen nuen, eta obra berriz argitaratzean oso pozik ikusiko genuen lan haietako zenbait gauzaz gehitua argitaratu balu. Herri arteaz lan osatuago baten premia larria aurkitzen bai dugu.

Lehen argitalpenaren geroztik argitaratu diren iker lanak ere badute gehigarriko materialik, eta hauen artean berezienenak noski zeramikaren estudioak, Leandro Silván-en *Cerámica navarra* (1973) eta Enrike Ibabek zeramikaz Auñamendi argitaldariaren *Diccionario Enciclopédico Vasco*-ren VII. tomoan (1976) argitaratu duen lan ederrean oinarriturik. Dena dela liburuan, laugarren argitalpen honen era berria lehengoa baino askozaz txukunagoa dugu. Eta, orduan bezala, plastika arteaz gainera ohituraz-

Gipuzkoako Goiherriko argizaiolak

ko berri jakingarriak ere eskaintzen dizkigu, batez ere Etxea deritzan lehen kapituluan. Lehen kapitulu hortan, torre zahar, jau-regi, udaletxe, baserri, eta hoienguruko diren ate, leiho, tximinoa, ontzi eta abar. Bigarren kapituluan nekazaritzako eta artzaintzako tresneria, lanabes eta beste zenbait gauza. Hirugarrenean arkitektura, eliza, ermita eta hauen ingurua, irudi eta argizaioletatik hilarriak arte. Laugarrenean, grafia eta dibujoak beren sinbologia guziarekin.

Edonorrentzat premiazko obra gure herria sakonago ezagutzeko. Gainera, aurkezpena egiten dion Caro Barojak ongi dion bezala, tipologia muga zehazdun zenbait uste autsiko dituen, zeren Atlantiko alderdiko etxeak eurak Mediterraneo alderdikoekin bereizten direnez. Baina, baita ere bada bien artean beste mota bateko arkitektura, erdialdekoa, L. Urabayenek bere lanetan erakutsi zigun bezala. Eta, etxea bezala aldatzen dira beste zenbait gauza, ohiturak eurak bezala.

Gauza jakingarririk aunitz badu liburu honek. Eta oraingoan aberats dator, argazki ederrez beterik, hauetako asko kolorez, eta Graficas Valverde, S. A.-k hain ongi inprimatzen dakien eran. Baita ere esan beharra dut, egungo liburu salneurriak beldurgarriak direla eta ez dela batere harritzekoa oraingo edizio hau ere hola izatea. Hala ere, merezi duen obra da. Lehengo argitalpena dutezentzat ere interesgarria deritzagu, grafika parte guziaz berria duenezkero. Oraingo argazkiak gure herri artearen ikuspegi berri bat ematen bai digute.

. . .

Nos encontramos ante una nueva edición de la obra *Arte Popular Vasco* de Luis Pedro Peña Santiago. Que es la cuarta desde aquella de 1969, pero bajo un nuevo formato e ilustrada con artísticas fotografías, muchas de las mismas en color. El texto no ha sufrido variación, cuando en realidad lo podía haber enriquecido, cuando menos con las últimas aportaciones sobre la cerámica popular debidas a L. Silván y E. Ibabe. Lo que sí aporta es una presentación de Julio Caro Baroja, con sabias puntualizaciones sobre nuestro arte popular.

La obra se centra principalmente en las artes plásticas, sin tocar a otros aspectos folklóricos como son la música, la literatura y las danzas.

El que suscribe le hizo un prólogo a la primera edición en sólo un día, precipitadamente, porque la obra estaba ya preparada en imprenta y fue idea de última hora el prologar. El prólogo que se ha publicado en las cuatro ediciones no lo hubiera alterado en lo que se refiere al contenido ideológico argumental, pero sí en la forma, y hubiera ampliado algunas descripciones que no quedaron tan claras. La misma frase de Telesforo Aranzadi salió de aquella manera de mi memoria, sin tiempo para confrontar su exactitud; pero tanto el autor como el prologuista, nada tienen que reprocharse. Las cosas no nos salen del todo perfectas a los hombres de acción. Por esto, volveré a repetir aquella frase de Aranzadi, pero esta vez de manera exacta: «Habrán otros que puedan hacer estas cosas, pero nosotros las hacemos». Y es precisa-

mente por esto el riesgo que afrontamos a las imperfecciones. Pero volviendo a la obra en sí, no necesita de justificaciones de esta índole, pues las cuatro ediciones consecutivas demuestran de por sí el éxito de la misma.

La obra trata de la casa y la iglesia y de todo lo concerniente a las mismas (arquitectura, mobiliario, herrajes, ermitas, estelas discoidales, argizaiolas, ornamentación, graffa, etc.), que constituyen la aportación de la labor desarrollada en largos años.

Pero una vez más queremos aclarar este concepto: que no existe un arte popular estrictamente autóctono; pues, cuando se dice arte popular de un pueblo determinado, se alude a un conjunto de peculiaridades en el arte popular, que son los que dan carácter propio en la vida tradicional de ese pueblo.

Esta obra artísticamente presentada ha de tener aceptación en el público tanto o más que las tres ediciones precedentes.

1977 - III - 21

ZERAMIKA BERRITZE

Plastika arteetan bagoaz zeramikari behar zuen tokia emanaz. Izan ere, zeramika mundu apartekoa da artegintzen barnean, historia eta ekintza zabala duena. Gure herrian bertan, treguharren garaitik honera, era askotara agertu zaiguna.

Uztailaren hiruan Donostiako San Telmo Museoan ideki zen euskal-zeramikaren erakusketa, milatik gora ontzi biltzen dituen, herritar artegintza honen aberastasunaren adiarazgarri. Eta ondoko hitzaldi, mahi inguru eta ikerketa jakingarriak aipamen berezirik merezi dute. E. Ibabe, L. Silván, J. Garmendia Larrañaga, P. Sancristoval eta neronek emanak ditugu zenbait mintzaldi. Gaia alde askotatik ikutu da eta gure herriaren artegintzetan ahaztu samar zegoen zeramikak, aurrerantzean begiramen gehiago izango du.

Baina, begiramen hau ez bakarrik ikerketa eta jakintza mailetan soilik, baizik hoiendondorioz bizibide berri bat sortuko

zaien uste osoa dugu.

Berbizte honek ordea, aintzitik, gutienez bi bide markatzen dizkigu: usuario zaharretatik egungo beharrak eta gogoak beteko dituen eta teknika zaharretan oinarriturik sorkunde berri batera eramango gaituen.

Periko Sacristoval adiskideak oso ongi agertu zigun bere minzaldiaren bidez zer eta zelan atera genezaken gure ohizko lurrontziginengandik. Euskal-Herrian hogeiren bat bizi dira ofizio honetan aritu zirenak, batzuk aski gazteak, eta, hauek maisu harturik, lantegi berri bat eraikiz lana bera egokiago eratuaz: buztina atera eta gertatzea alde batetik, ontzigitza eta labeetan egostea bestetik eta salketaren ardura askenik, hiru zatitan edo partetan antolaturik eramanez. Zenbait ontzik oraindik duten funtsioa kontuan harturik eta beste zenbaitek apaingarriztat soilik, argi dago bizibidea duela jatorrizko baxeraginak. Holan erakusten dute European zehar eta Spainian bertan langintza hauetan ari diren lantegiak.

Eskolarik sortzekotan, usario zaharreko ontzigitzan oinarrituko litzake ofizioaren ikasketa. Honen ondotik, edo honen inguruan, arte orokorrezko irakasketak emango lirake, nahi duenak sorketa berrietan saioak eginaz abia dezan.

Gezurra badirudi ere, sorkunde berrietara joko duen artezko zeramika bera bizitzeko eta indartzeko, beharrezko zaigu ohitura zaharreko ontzigitza salbatzea, plastika arte berriak gurasotzat har dezaten, bertako era jatorrak gauza berrietan iraungo badute. Honela ezik ez baitu era berriak bertako nortasunik.

Besteak beste, Lastur, Loiola, Laukiniz, Iruña, Donezaharre..., hor ditugu zeramikaz bide berriak ideki nahirik. J. L. Zumetak Usurbilgo frontoi ostean eta Pasaiako kaiean egindako muralak ere hor ditugu lekuko. Bada gizonik eta kemenik era berrizko eskolak bideratzeko eta indartzeko. Honegatik, beharrezkoa zaigu lehengoa, jatorrizkoa, zabaltzea, ezer jatorrik irtengo bada. Era biak elkarren lagungarri dira.

Hontaz, adibide bikaina dugu hil honen 26an Marino Plaza adiskideak Donostiako Aurreki Kutxa Munizipaleak ideki duen erakusketa. Bertan agertzen dituen zeramikazko piezak adibide ederra dira plastikazko sorkunde berri bati begira gure artistak

zer egin dezaketenez ohartzeko. Marinok badu Euskal-Herriko alfareria zaharrarekin zer ikusirik, zeren ontzigin zaharrak bezala baliatzen baita buztinlangintzan, ezertariko apainketarik gabe diseinu soilez gauzaren ederra agertuz. Formari heltzen dio soil soilik, buztinak estetikarako duen ahalmenaren balio hutsa hartuaz. Mariporen eskuetatik, buztinezko peila bakoitzetik baxera edo irudi berri bat sortzen da. Pieza bakoitzari bere bizitza propioa erantsiaz. Gainera, gauzarik gehienak, edertasun berriaren bilaketaz, bernizez edertzen ditu, bakoitzari kolorezko joera bereziak emanez. Honegatik, ez dute bestelako apainketen beharrik.

Besteak beste, izan ditugun hitzaldi, mahai inguru eta elkarriketen bidez, aski garbi gelditu zaigu gure lurruntzigile zaharrez baliaturik lantegi berri bat sortzea, jatorrizko zeramikagintza bizirik hobeto iker dezakegunez, eta bere inguruan sorketazko eskola berri bat, estetika berriez arduratuko dena, baina era berean baita ere beste iker sail bat kimikaren alderdia estudiantuko duena. Hemendik sortu genezake zerbait berri, bere nortasuna izango duena, industria beraren lagungarri izan daitakena eta era berean gure herritikako emaitza bat, mundu zabalean kultur gaiak harremanezkoak direnez, emaille izan gaitean beti zordun izan gabe.

. . .

De las conferencias, mesas redondas, demostraciones prácticas, etc., en torno a la exposición de cerámica popular vasca abierta al público en el Museo San Telmo de San Sebastián, se van perfilando interesantes conclusiones para el conocimiento de esta faceta de arte popular tan olvidada en nuestro pueblo.

Como todo arte popular, existe o existía una intercomunicación estética entre el artesano ejecutor y el pueblo receptor, una intercomunicación de sentimiento estético que iba a partir del artista creador que depuraba las líneas del diseño en razón a la función y el gusto de la forma hasta alcanzar la aceptación del propio pueblo, circula toda una corriente espiritual a través de esas líneas del modelado por las que el artesano y pueblo llegan a una estrecha comunicación e identificación.

A través de dichas conferencias y diálogos entre especialistas de la cerámica, artistas plásticos, etnógrafos y público asistente, se han ido perfilando unos criterios cuyas conclusiones se estudiarán mañana mismo en una reunión de trabajo.

Está muy claro de que a la cerámica popular no se le han arrancado todos sus secretos y que un museo de muestras no sería suficiente para un estudio exhaustivo en la materia. Para ahondar los estudios convendría la creación de un nuevo taller de alfarería con los artesanos que hoy viven, para investigar sobre la artesanía viva. A partir de ella, crear una escuela paralela para la búsqueda de nuevas formas estéticas, sin olvidar las investigaciones químicas para ir mejorando los productos.

Tampoco hemos de olvidar que valorar lo autóctono no significa encerrarse en él. Los valores culturales siempre han servido de préstamo entre los pueblos y nuestra comunidad colectiva debe aportar de su propia experiencia creativa, no en la misma medida que recibe, puesto que toda comunidad recibe más del conjunto de las comunidades. Y, en este punto, recordemos a nuestro primer etnógrafo Telesforo de Aranzadi, quien afirmó que el país vasco no es ningún cuerpo extraño en el occidente de Europa.

1978 - VII - 31